

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Titel | Title:

Udgivet år og sted | Publication time and place:

Fysiske størrelse | Physical extent:

Schiøtt, Fr.

Kong Frederik III's Biblioteks- og Kunstammer-
Bygning.

Kjøbenhavn : Nielsen & Lydicke, 1908

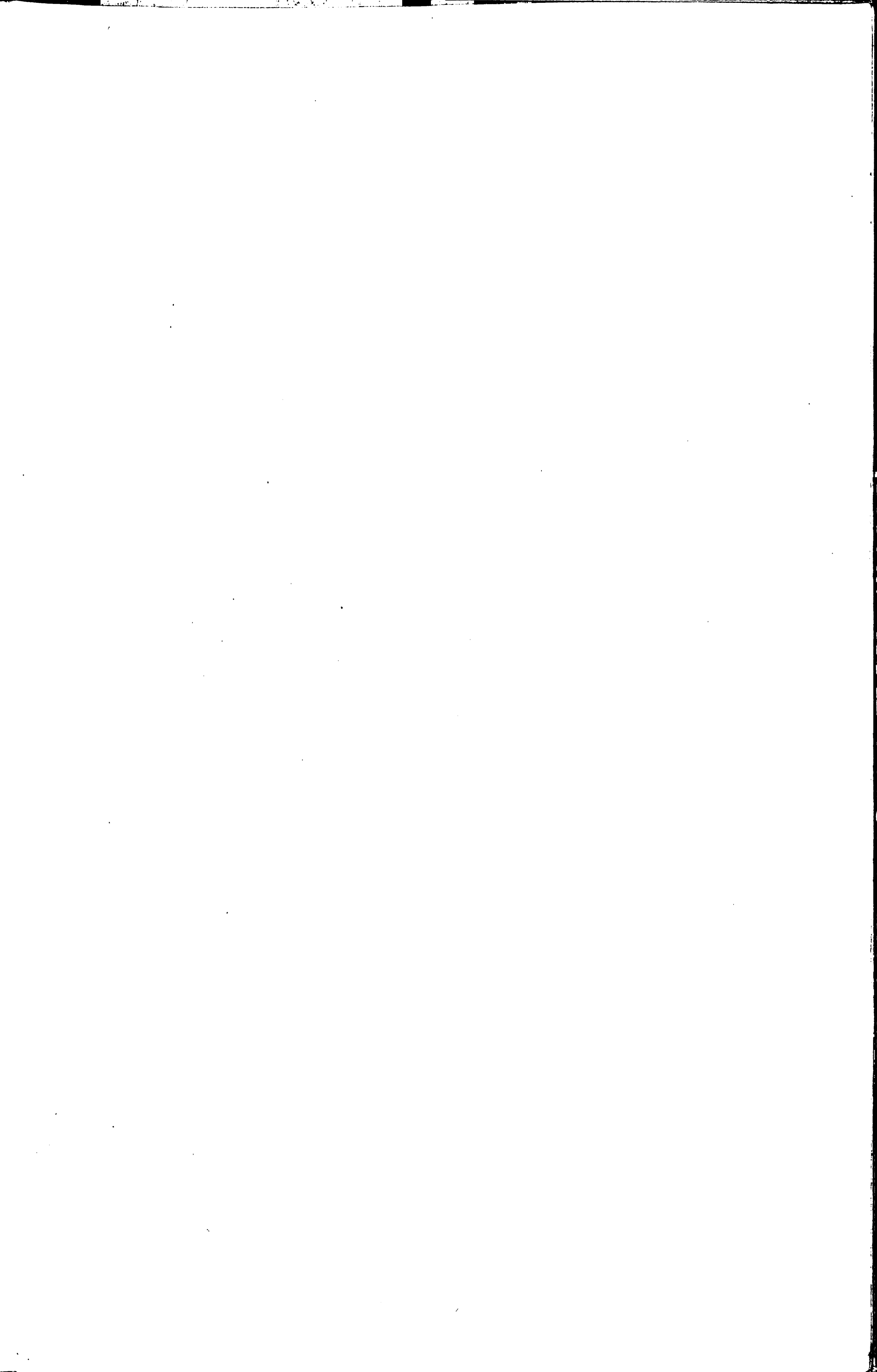
27 s. :

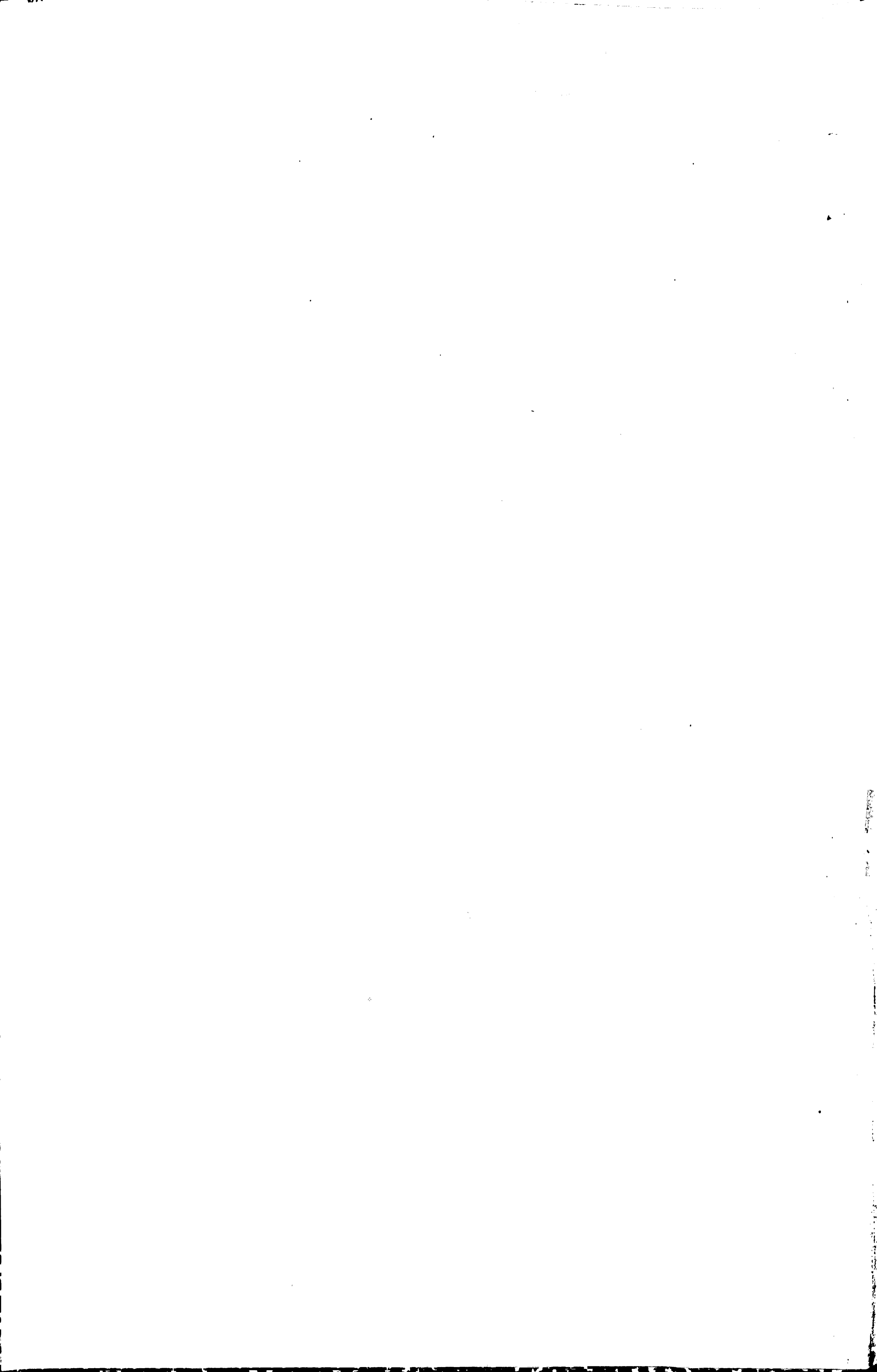
DK

Værket kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge PDF-filen til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work may be copyrighted in which case the PDF file may only be used for personal use. If the author died more than 70 years ago, the work becomes public domain and can then be freely used. If there are several authors, the year of death of the longest living person applies. Always remember to credit the author

Prof. Conrad Petersen
Maj 1908.

FR. SCHIØTT

KONG FREDERIK III'S
BIBLIOTEKS- OG KUNSTKAMMER-BYGNING

SÆRTRYK AF »ARCHITEKTEN«
MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING
BIND X

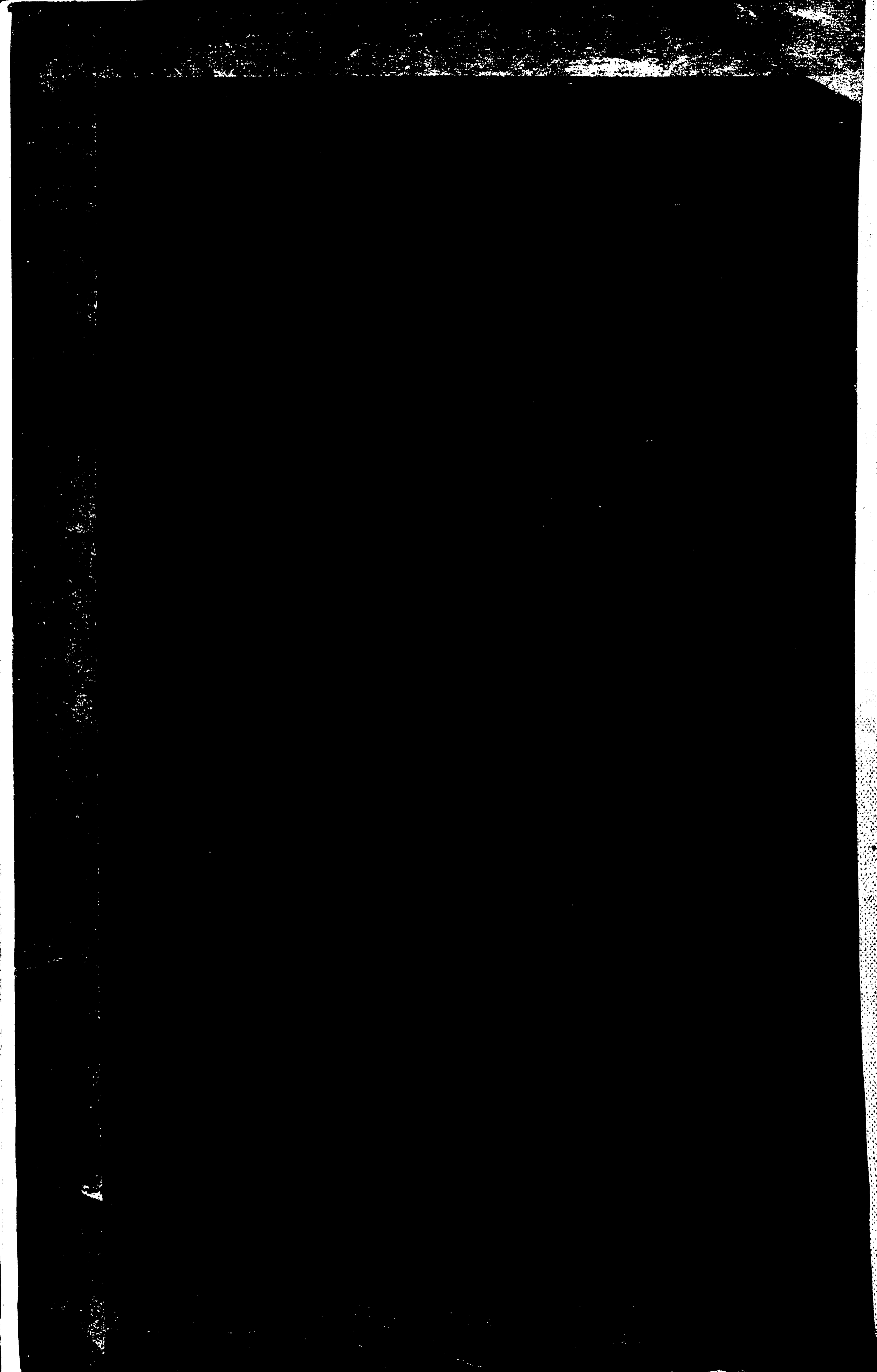

KJØBENHAVN

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE (ARL. SIMMELKJÆR)

1908

Call

FR. SCHIØTT

KONG FREDERIK III'S
BIBLIOTEKS- OG KUNSTKAMMER-BYGNING

SÆRTRYK AF »ARCHITEKTEN«
MEDDELELSER FRA AKADEMISK ARCHITEKTFORENING
BIND X

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
KØBENHAVN

KJØBENHAVN

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKJÆR)

1908

X

1985-11-28

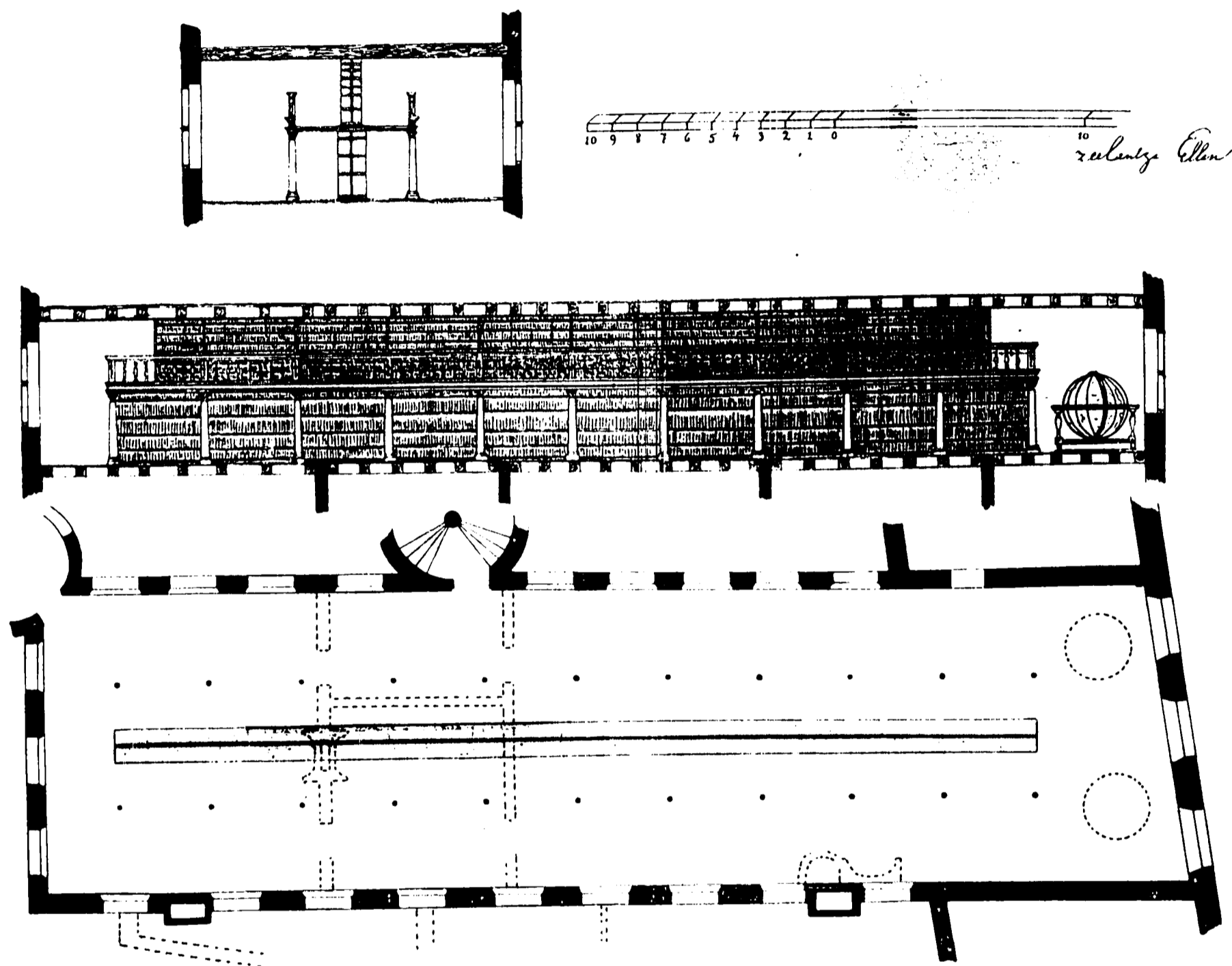

Fra den Tid, hvor man ret kunde begynde at samle Bøger, fra Bogtrykker-kunstens Opfindelse, og særlig fra Reformationstiden, have danske Konger ogsaa samlet Bøger. Men det var dog nærmest Haandbiblioteker, ringe i Omfang og valgte efter individuelle Tilbøjeligheder. Ingen af de første Konger efter Reformationen tænkte paa at tilvejebringe et stort, alle Litteraturens Grene omfattende Bibliotek, og, hvis en lærd Bogsamling engang imellem erhvervedes, overgaves den til Universitets-Biblioteket, Datidens eneste større Gemmested for prentet Lærdom.

Det var først FREDERIK III, Danmarks lærdeste Konge, der skabte et stort kongeligt Bibliotek og sørgede for en Bygning, der kunde rumme saavel dette som de andre videnskabelige Samlinger, han havde tilvejebragt, Kunstkamret, en Udvidelse og Fortsættelse af de gamle »kongelige Dreje-Kamre« med deres brogede Indhold af Kunstarbejder, Snurrepiberier og mer eller mindre ægte Mærkværdigheder fra Naturvidenskabernes kun lidet opdyrkede Felter. Kong Frederik var jo ikke fra Fødslen af bestemt til at bære Kronen og kunde da som Yngling og moden Mand finde Lejlighed til at tilfredsstille sine videnskabelige Interesser, hvoraf i de senere Aar alchymistiske Studier spillede en fremtrædende Rolle. Hvor trangt det end var med Penge, kunde han dog ofre meget paa sine Samlinger, der opstilledes paa Kjøbenhavns Slot i dets øvre Etager, Biblioteket saaledes i to store Værelser over Kirken. Dette sidste voksede stærkt, bl. a. ved Indkøb af private Bogsamlinger, 1661 saaledes JOACHIM GERSDORFFS (c. 2900 Bind), 1662 LAURIDS ULFELDS (c. 2600 Bind), og det talte i 1663 c. 10,000 Bind. Endelig erhvervedes 1664 Generalprokurør PETER SCAVENIUS'S betydelige Bibliotek paa c. 5800 Bind. Rummene paa Slottet bleve for trange, og der maatte nu tænkes paa et nyt og større Lokale.

Efter det ældste paa kongl. Bibliotek bevarede Projekt er Bibliotekssalen tilvejebragt ved, at en mindre Sal, to Værelser og en Forstue ere slaede sammen til eet Rum, cirka 6 Alen højt, 12 Alen bredt og 45 Alen langt, med Vinduer paa alle fire Sider. Salen ligger i et øvre Stokværk med Tilgang ad en Vindeltrappe samt med et lille rundt Taarn i det ene Hjørne. Reolopstillingen

er ganske ejendommelig, idet der langs Ydermurene gaar en bred Gang, ved den ene Endevæg yderligere udvidet for at kunne give Plads til 2 af de store Glober, der dengang hørte med til et anseeligt Bibliotek*), medens Bøgerne staa i en langs Salens Midtlinie løbende Dobbeltreol, Folianter forneden, Kvarter og mindre Formater i den noget kortere øverste Del. Langs hver Side staa 11 korinthiske Søjler, der bære et om Reolernes øvre Del løbende Galleri med Balusterrækværk, men hvortil man dog har forglemt at angive Trappeanlæg, der vel have ligget i Enderne. Salen har i det ene Endeparti Tilslutning til Tværfloje, men det kan ikke ses, hvilken Lokalitet man har tænkt benyttet til Anlægget. For-

UDKAST TIL EN BIBLIOTEKSSAL FRA FREDERIK III'S TID. EFTER TEGNING I KGL. BIBLIOTEK.

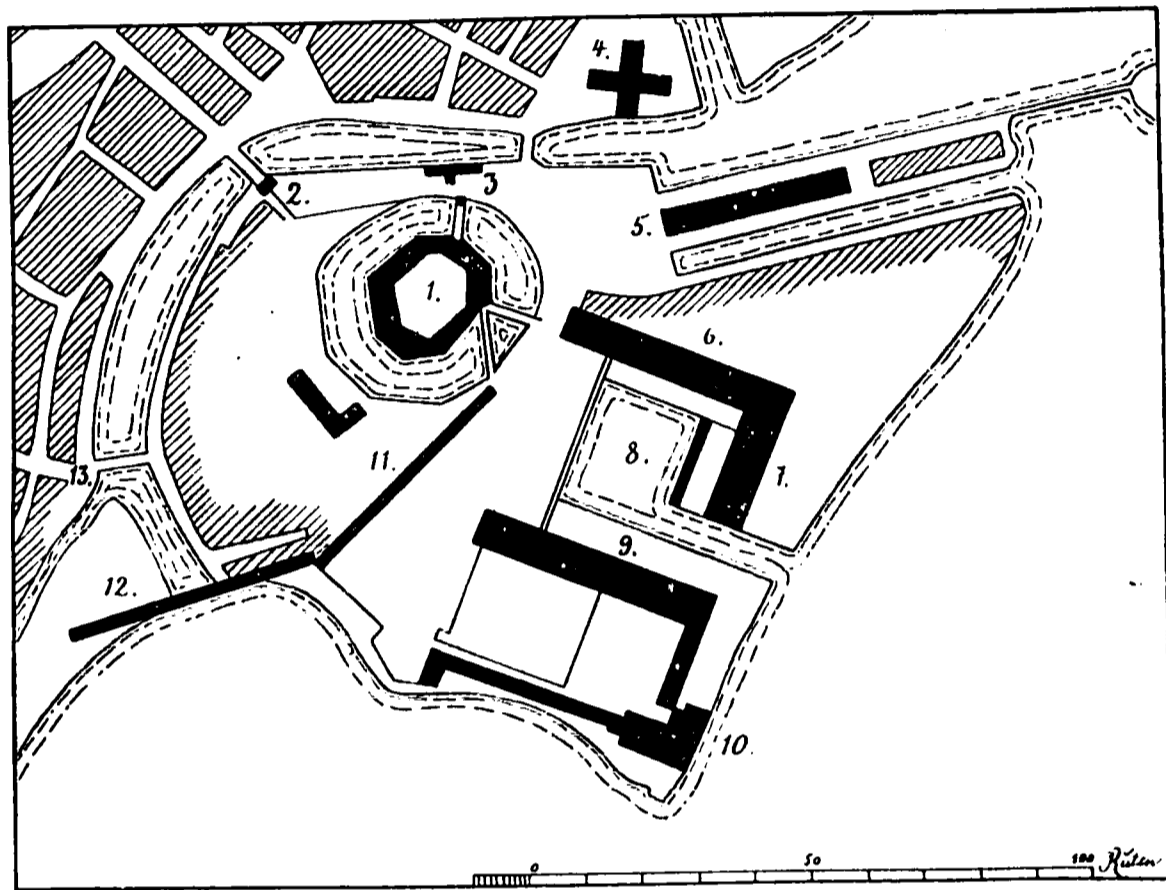
modningen er vel for Slottets øvre Stokværk, af hvilke desværre ingen Grundplaner ere bevarede, men nærmere kan ej siges. Muligvis kan der ogsaa være tænkt paa en af Slottets Staldbygninger**), andre Udbygninger eller en anden nu forsvunden Bygning paa Slotsholmen. Da Maalestokken viser sjællandske Alen, og da Planen, som nævnt, er et Projekt til Sammenlægning og Omdannelse af ældre Lokaler, kan der næppe være Tale om, at Billedet forestiller et udenlandsk Bibliotek, selv om man naturligvis har søgt Oplysninger om saadannes Indretning, saaledes i 1664 om Biblioteket i Wolfenbüttel.

*) Det kongl. Bibliotek har endnu 4 saadanne Glober.

**) Anbringelsen af en Bibliotekssal over en Stald havde man Forbillede til i Cardinal Mazarins berømte Bibliotek i Palais Mazarin, noget der forøvrigt fremkaldte mange Spottegloser.

Denne Bibliotekssal har dog ikke været stor nok eller i andre Henseender fyldestgørende; videre Krav ere ogsaa komne til, om Rum for andre Institutioner, og der fremkommer da et Projekt til en selvstændig Bygning, aabenbart anbragt der, hvor ogsaa den virkelig opførte Bygning fik Plads, mellem »lange Tøjhus« og »Proviantgaarden«.

Paa denne Grund har der ligget en af CHRISTIAN III Aar 1550 opført Tøjhusbygning af Bindingsværk, 40 Bindinger lang, 3 Stokværk høj, den første Arsenalbygning paa Slotholmen. Lodret paa denne Bygning havde CHRISTIAN IV lagt to store Bygninger, »lange Tøjhus« (begyndt 1598) og Proviantgaarden (begyndt 1603), parallelt med gamle Tøjhus derimod det hvælvede Hus, der nu er indgaaet i det nye kongelige Bibliotek, og mellem disse Bygninger udgravedes

PLAN AF SLOTSHOLMEN 1658. EFTER EN TEGNING I KGL. BIBLIOTEK.

1. Slottet med Bro og Løngange. 2. Højbro med Klædekamret. 3. Rentekammerbygningen. 4. Holmens Kirke. 5. Børsen. 6. Proviantgaarden. 7. Søndre Tøjhus. 8. Christian IV's Havn. 9. Lange Tøjhus. 10. Gamle Bryghus. 11. Kongelige Stalde. 12. Løngangen. 13. Knagbroen.

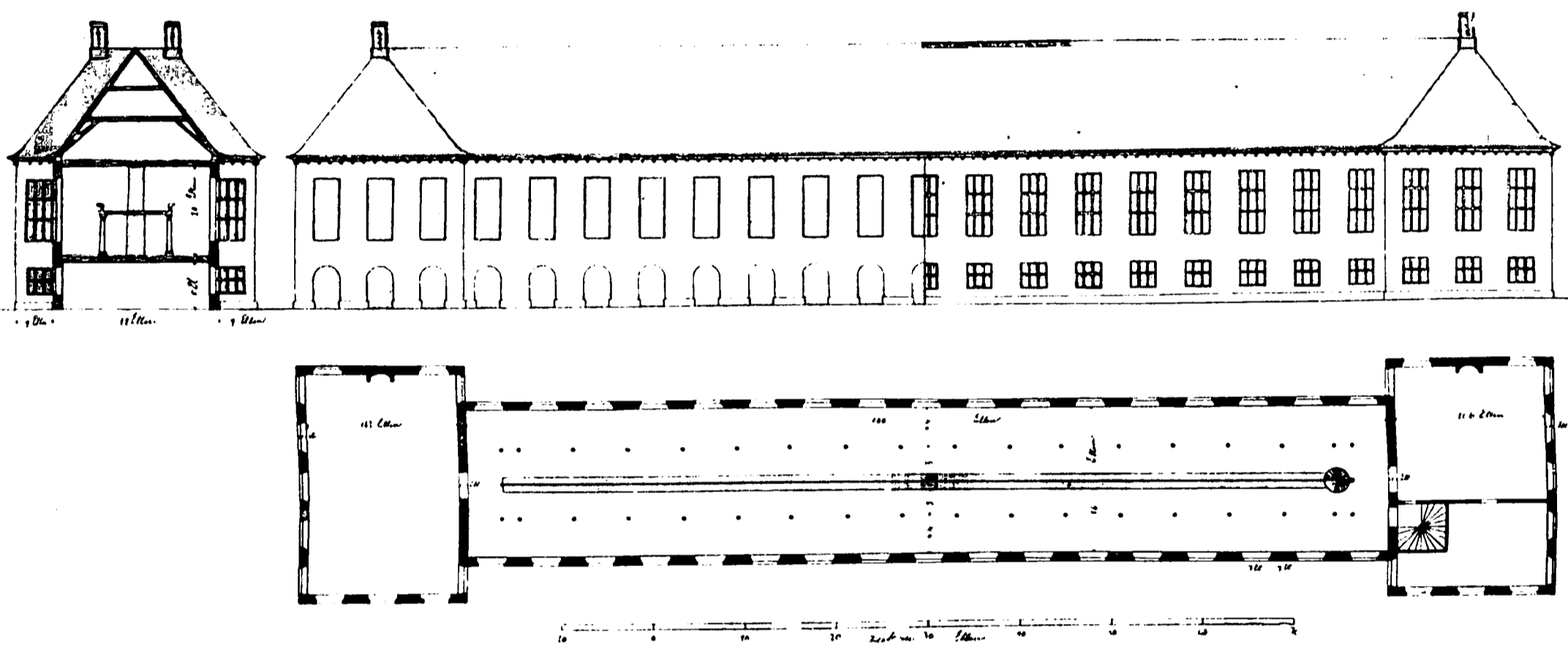
Offentlige Bygninger ere angivne med fuld sort Farve, private Grunde med Skravering.

et lille, 1867—68 tilkastet Havnebassin, »Christian IV's Havn«. Et Prospekt fra 1611 (C. Bruun, Kjøbenhavn I, S. 454) viser som Afslutning for hele dette Anlæg en toetages Tværfløj paa det gamle Tøjhus's Plads, strækkende sig fra lange Tøjhus til Proviantgaarden, men den er sikkert ikke bleven opført, da Regnskaberne ikke angive nogen Udgift dertil, saalidt som man kender noget til, at den er nedbrudt. Tilmurede Bueaabninger i den Del af Tøjhusets Østmur, som støder op til den nu forladte Biblioteksbygning, vise dog, at en saadan Bygnings Opførelse har været planlagt, medens vel Kejserkrigen og Landets senere Ulykker have hindret Udførelsen*). Christian III's gamle Tøjhusbygning flyttedes 1614 andetstedshen i Tøjhusgaarden, og ogsaa andre Bygninger, der havde ligget dersteds, f. Eks. et til Proviantgaarden stødende Bryghus, forsvandt efterhaanden, saa

*) Efter gamle Tegninger og Efterretninger synes Tøjhus og Proviantgaard at have været forbundne ved en paa Tømmerstolper hvilende Løngang langs Nordsiden af Christian IV's Havn.

at der 1660 neppe har været Bygninger paa Grunden, det skulde da være et mindre Bindingsværkshus, der vises paa det bekendte Billede af Arvehyldningen (C. Bruun, Kjøbenhavn II, Pag. 162) og som vel let kunde flyttes andetstedshen. Der var altsaa en fri Byggeplads paa c. 190 Alens Længde.

Her projekteredes nu en toetages Bygning, bestaaende af to 19 sjællandske Alen brede, 36 Alen dybe Endepavilloner, forbundne med en 100 Alen lang, 18 Alen dyb Tværbygning, alle med Valmtage. Den 5 Alen høje Stueetage har sikkert været bestemt til Magasinrum for Tøjhuset, med en Række rundbuede Porte ud mod Slottet og med firkantede Vinduer ind mod Tøjhusgaarden, ganske som paa den senere opførte Bygning. I den ene Endepavillon var anlagt en Forstue, hvorfra en Vindeltrappe førte op i Pavillonen øvre, 10 Alen høje Etage, der indeholdt en større Sal med Kamin og et mindre Værelse. Fra denne Sal eller fra Trappen traadte man ind i den 100 Alen lange, 10 Alen

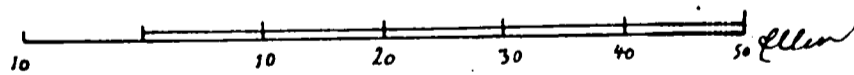
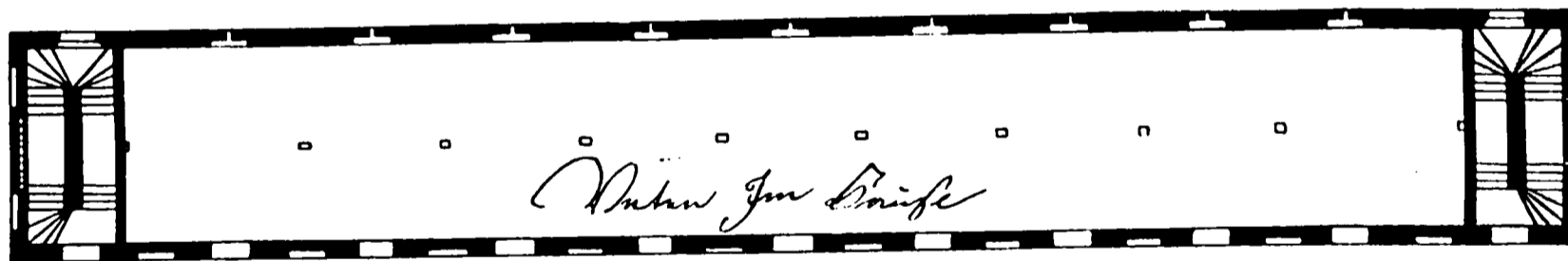
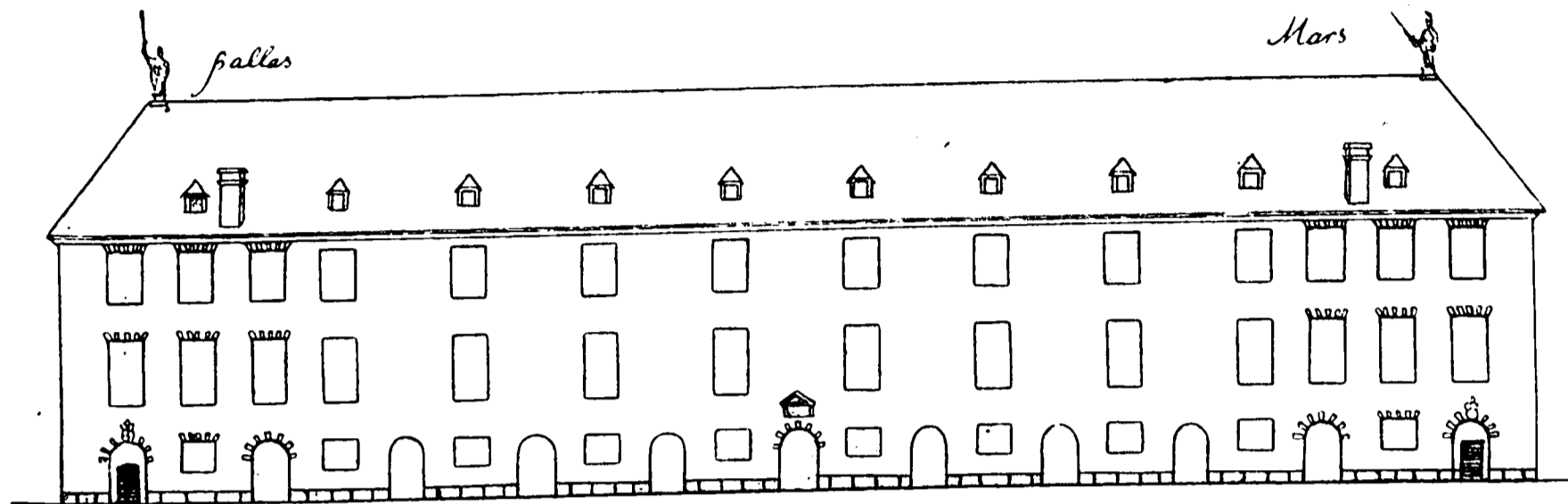
UDKAST TIL EN TØJHUS- OG BIBLIOTEKSBYGNING PAA SLOTSHOLMEN.

høje Bogsal, der havde 17 Fag høje Vinduer til hver Side. Opstillingen var her ligesom i det forrige Projekt med en dobbelt Midtreol gaaende fra Gulv til Loft og omgivet med et af korinthiske Søjler baaret Galleri, hvortil en Spiraltrappe i den ene Ende førte op. Pavillonen i den anden Ende af Bygningen havde i denne Etage kun eet stort Rum med Kamin, formentlig til Haandskrifter, Glober og deslige Sjældenheder. — Hvad den ydre Architektur angaar, giver Tegningen ingen Oplysning, da den ikke er farvelagt. De kvadratiske Vinduer i nederste, de meget høje Vinduer i øverste Etage, Vinduernes Form og Inddeling med 2 lodrette Poste og smalle Rammer, den af Modillons baarne Hovedgesims, Tagenes Form og Skorstenene med Sandstens Guirlander, alt viser sig dog saa fuldstændig henhørende til den hollandske Klassicisme, at man har Lov til at tænke sig Façaderne i røde hollandske Sten, Portene med Murstensbuer, Kæmpere og Slutsten af Sandsten, Vinduerne med høje, vandrette Stik foroven, Træværket malet brunt eller grønt, Tagene af sortglaserede Tegl og Skorstenene af Sandsten.

Dette Projekt er dog ikke udført, og Grunden hertil er rimeligvis den, at nye Krav have gjort sig gældende. Kunstkamrets Samlinger voksede stadigt, og

Pladsen paa Kjøbenhavns Slot var kun trang; ved at sætte en Etage til paa den projekterede Bygning kunde man skaffe Plads til disse Samlinger, rummeligere og mere pompøse end Kvistværelserne paa Slottet. Saaledes fremkommer det tredje Projekt.

Det bliver altsaa en tre-Etages Bygning, paa samme Plads som det forrige Projekt, 138 sjællandske Alen lang, men uden Pavilloner; Bygningen er helt igennem 21 Alen dyb, men har dog ved Endepartiernes tættere Vinduesstilling

UDKAST TIL EN TØJHUS-, BIBLIOTEKS- OG KUNSTKAMMER-BYGNING PAA SLOTSHOLMEN.

og Vinduernes Dekorerings endnu bevaret lidt af Pavillonkarakteren. I de to yderste Fag findes Indgangsdøre, der vise ind til to Hovedtrapper med lige Løb (vælske Trapper) og førende op gennem alle Stokværk. Resten af nederste Stokværk udgør et eneste, for Tøjhuset bestemt Rum med 9 Porté mod Slottet og derimellem kvadratiske Vinduer, derimod til den anden Side kun med smalle Lysaabninger. Loftet bæres af en Række Træpiller. Det mellemste Stokværk har til begge Sider høje Vinduer og i hver Ende ved Siden af Trappen en to-Fags Forsal med Kamin i Ydermuren mod Slottet med tilhørende Skorstenspiber. Hele det øvrige Rum indtages af Bibliotekssalen paa 8 Fag med meget

brede Piller. Disse Piller have da tilladt den Ændring i Dispositionen, at Reolerne ere opstillede langs Væggene, og at de sammen med det paa 50 Søjler hvilende Galleri, der giver Adgang til Reolernes øverste Partier, ikke staa som en Opstabling i Salens Midte, men følge dens Konturer og lade et stort, frit Rum tilbage, en Sal eller, efter Længden og Datidens Sprogbrug, snarere et Galleri. Adgangen til de øverste Reoler sker ad fire Vindeltrapper i Salens Hjørner. — Det øverste Stokværk er noget lavere, men har samme Inddeling med en Hovedsal for Kunstkamret og to Forsale med Kaminer, denne Gang anbragte mod Havnesiden. Kunstkammersalen er som Bibliotekssalen eet stort Rum, dog uden Gallerier, men med en Række Søjler langs Salens Midtlinie, en konstruktiv Nødvendighed, for at man kunde maskere de fra Taget nedgaaende Hængesøjler, der bære Etageadskillelsen mellem andet og tredje Stokværk. Hvad Bygningens Ydre angaar, er det med nederste Stokværks Porte og mellemfaldende smaa Vinduer, det andet Stokværks høje Vinduer og øverste Stokværks noget mindre Etagehøjde svarende til den nuværende Bygning, kun er jo i disse Vinduerne fordelte symmetrisk over Bygningen, svarende til den ubrudte Façadelinie. Taget er Valmtag, ligeledes ubrudt, med to lave Skorstenspiber paa hver Façade og en Række hollandske Smaakviste af den Form, som ogsaa paa Tøjhus og Proviantgaard ved deres karakteristiske Former livede saa godt op i den store Tagflade, og hvoraf endnu enkelte sidde paa Proviantgaardens søndre Ende. For Enderne af Tagrygningen staa to store Statuer af Mars og Minerva. Mars, der af Tegneren er udrustet med et lovlig drabeligt Sværd, har faaet en passende Plads henimod Tøjhuset, medens Visdommens Gudinde, Minerva, mindre passende har faaet Plads hen mod Proviantgaarden, hvis Kødgryder hendes Tilbedere sjældent fik Del i. Hvad iøvrigt Façadens Udseende angaar, gælder det samme, som er sagt om det tidligere Projekt, at Tegningen intet giver af Farver, men at man maa antage Taget lagt med glaserede, mørke Sten og Façaden af røde hollandske Sten. Den over Yderfagenes Vinduer og Porte angivne Vekslen mellem Natursten og Mursten tyder derpaa, ligesom de over Endefagenes Indgangsdøre anbragte Navneskjolde og den over Midtporten anbragte Tavle, der skulde bære Indskriften »Ars, Lex, Mart« til Minde om Bygningens tredobbelte Bestemmelse som helliget Kunsten, Bogkunds-kaben og Krigen. Disse Dekorationer kunne kun komme til deres Ret ved at staa mod en dyb, rød Baggrund. Soklen er derimod tydelig betegnet som Kampestens Kvadre.

Det var paa Basis af denne Plan, at Kong Frederik III rejste sin Bygning, omend den under Udførelsen i mangt og meget blev forandret.

Som Leder af Byggeforetagendet valgtes den tidligere nævnte Generalprokurør SCAVENIUS; han var en dygtig Mand, han havde Interesse for den Nybygning, hvori hans egen, af Kongen købte Bogsamling skulde finde Plads, han var en velhavende Mand, der kunde staa i Forskud, og tilmed kunde han efter sin Embedsstilling særlig have Øje med de Penge, som indkom af Restancer og Konfiskationer, Penge, der skulde anvendes til Opførelsen. Architekten var den kongelige Bygmester ALBERTUS MATHISEN, der ogsaa kom til at indlede Opførelsen af Sophiæ Amalienborg (cfr. »Architekten« B. 9. Pag. 263), og som vel ogsaa har udarbejdet de tidligere Biblioteksprojekter, i det mindste de to seneste. Han

var vistnok Udlænding, Hollænder eller Nordtysker, i hvert Fald uddannet i den hollandske Klassicismes Skole, om hvilken Projekterne bære Præg; men han døde 1668, inden Arbejdet var fuldendt, og andre fik derfor Indflydelse paa den indre Anordning.

Byggearbejdet begyndte i April 1665, idet der 25. 4. 1665 udgik Ordre til Kommandanten i Kjøbenhavn, Generalmajor F. AHLEFELDT, »at 30 Soldater*) møde imorgen tidlig med deres Underofficerer ved Provianthuset, der at grave en Grøft til Fundamentet paa den forehavende Bygning, hvor den af vores Bygningsmester skal vorde forevist«, og allerede forinden var der udgaaet Ordre om af det ruinerede Kallundborg Slot at sende 50,000 og efterhaanden ialt 400,000 »gode og de meste hele Mursten«, om 100,000 Mursten af »et gammelt afbrudt Kornhus, som staar ved Stranden hos vort Slot Vordingborg«, om norsk Kalk og om norsk Tømmer, hvortil 1666 kom 40,940 »ganske store Mursten« fra Haderslev. I August Maaned 1665 er Grundstenen nedlagt, ved hvilken Lejlighed Soldaterne fik 2 Rdr. 2 Ort i Drikkepenge, og derefter gik Arbejdet frem efter en Plan, der ikke er bevaret, og som vel i sin Hoveddisposition svarede til det ovenfor afbildede Projekt, men dog i forskellige Punkter ændrer dette saameget, at den nye Plan maa have været tilstede, i hvert Fald som Skitse, da Arbejdet begyndtes.

Ved Kontrakt af 19. 5. 1665 overdroges det Murmester HANS FRIDERICH FISCHER at udføre Murarbejdet ved denne Bygning »efter Majestætens Bygmester M. Albertis Afrids«. Alle Materialer leveredes ham, undtagen Kalkballe, Spande og Saaer, der gaves ham daglig 10 Soldater til Pligtarbejde med Stentransport og derhos for »hans ganske Arbejde med Muren over Gulvet at opsætte og Stillingerne at gjøre og inden og uden at dønnike — for hver Alen i Firkant tværs igennem 28 Sk. dansk, og det at regne oven og unden fuldkommeligen foruden noget Afdrag for Vinduer, Porte eller Døre, for hver Alen i Fundamentet, en Rigsort, hvortil alle de Kampesten, som i den gamle Grund er og findes, skal hannem op over Jorden til Bygningens ny Fundament fri forskaffes. For hvert Fag af Taget at lægge og skelne (beregnet til 2 sjællandske Alen) 2 Rdr.«. Mesteren forpligtede sig derhos til Omhu og Varlighed overfor de betroede Materialer »og fornemmeligen at Kalken bliver vel slagen«, og at han i hele Arbejdet skulde forholde sig »som en ærlig, tro og forstandig Mester vel egner og anstaar og jeg agter at være bekendt, og for Enhver at være gestendig«.

I Aarene 1665 og 1666 blev Grunden lagt og Murene ført et Stykke over Jorden efter en Plan, som ikke helt svarer til det bevarede Udkast, — istedetfor 11 Porte og 10 Smaavinduer i nederste Stokværk kom der nu 11 Porte og 12 Vinduer. Indgangsdørene kom derved ikke til at ligge i Yderfagene, og der fremkom saaledes større Forstuer, medens de italienske Trapper afløstes af mere rumbesparende Vindeltrapper. hvorved der i de øvre Stokværk blev Plads til Kabinetter i samme Fag som Trapperne. Vinduerne i disse Stokværk fordeltes da ogsaa nu regelmæssigt over Façaden, og Bygningen fik derved mere Holdning. Ændringerne ere i det hele Forbedringer med Undtagelse af Trappernes Forandring. Enhver, der har pløjet de Trapper i Aarevis, kender af Erfaring, hvor

*) Efter Ordre af 3. 6. 1665 fik Soldaterne ugentlig to Tønder Øl til Forfriskning.

trættende, uhensigtsmæssige og, navnlig om Vinteren, naar man havde Sne under Støvlerne, farlige de vare, ligesom de i Ildebrandstilfælde vilde have vanskeliggjort ethvert Redningsarbejde. Det var fra først af urigtigt, at Trappeanlæggene skete paa denne Maade, men aldeles uforsvarligt overfor Publikum og Nationalbibliotek var det, at man ikke, allerede dengang Biblioteket 1793 blev erklæret for en offentlig Samling, afløste dem ved brandfri, italienske Trapper opførte dels i de gamle Trapperum, dels i Trappehuse lagte ud mod Tøjhusgaarden.

Betegnende for Bygningsvæsenet paa den Tid er det, at Stueetagen begyndes efter en ændret Plan, medens der ikke samtidig er udarbejdet detaillerede Byggeplaner for hele Værket; først 13. 10. 1666 faar Albertus Mathisen Ordre om, »at gøre enhver af de forordnede Haandværksfolk ved Biblioteket nøjagtig Underretning om Bygningen, hvorefter de sig i deres Arbejde kunne vide at forholde, og alting forsvarligen at forrette, og desforuden haver han straks en fuldkommen Afrids til vores allernaadigste Approbation at forfærdige, hvorudi skal iagttages, at Huset bliver tre Loft højt og zirlig Proportion med Bygningen i sig selv, samt Højden og Breden af Vinduerne og andet deslige tilbørligen observeres«. Dette med Proportioner er betegnende; det er netop Palladianismen, der i Architekturen indfører de efter mere eller mindre, mest mindre nøjagtige Opmaalinger af antike Bygningsværker fundne Proportioner for Søjler, Vinduer, Indramninger, Gesimser etc.

Bygningen vokser nu frem, og 30. 1. 1667 afsluttes Kontrakt med Tømmermester MORTEN SØRENSEN om »Bjælkerne at indlægge, Underlag derunder at gøre, 3 Lofter at lægge, Sparværket at forbinde med dertil hørende Hængeværk, men endogsaa alle Skillerrummene og Portene at gøre, Plankerne at lægge i Vinduerne, item Trapperne, undtagen Vindeltrapperne, at forfærdige og Taget klæde med Deler til at betækkes med Skifersten, og alt det Arbejde som en Tømmermand vedkommer«. Tømmeret skulde leveres ham paa Stedet, de fornødne Pligtsfolk gives ham til Tømmerværkets Oprejsning, og for hver Binding skulde han have 24 Rdr. Arbejdsløn. Vindeltrapperne, som holdtes udenfor Kontrakten, kom han dog ogsaa til at udføre mod 1½ Rdr. Arbejdsløn pr. Trin; Materialet blev leveret af Kongen, Egetømmer fra Flensborg Amt.

Det betydelige Smedearbejde, som behøvedes til Bjælkeværket, navnlig til Tagets Hængeværk, leveredes af Smed HENRIK SWITZER; medens Snedker HANS BALCKE paatog sig »ustraffelig og oprigtig, som det en ærlig Mester vel egner og anstaar«, at levere Vindueskarne og Rammer, til hvilke første der skaffedes ham Flensborgsk Egetømmer, medens han selv skulde tillægge Materiale til Tværtræer og Rammer. Ruderne indsættes af kgl. Glarmester HANS MARSZ »af godt og stærkt Bly, og rent og fint Glas« i nederste Stokværk, men i Biblioteket og Kunstkamret af fransk Glas.

Taget skulde, som det ses af Kontrakten med Tømmermesteren, have været lagt af Skifer, men hermed skete den vigtige Forandring, at man, uanset den store Bekostning, bestemte sig for Kobbertag, for en stor Del norsk Kobber, der af DAVID VON CÖLLN forarbejdedes paa Hjortholms Mølle ved Frederiksdal, medens Kobbersmed HENRICH EHM besørgede Tækningen af dette med 2 Rækker Kvistvinduer forsynede Tag. Om Bygningsarbejdet og Tækningen melder en Samtidig:

»Udi dette 1668 Aar er det anselige Hus fra Tøjhuset til Provianthuset, udi forrige Aar anfanget, nu med Sparreværk og mestendels med Kobber betækt.

Dette Hus synes at skulde kaldes *Ars, Lex, Mars*, fordi ovenpaa, efter Beretning, skal være Kunstkammer, midt paa i det mellemste Loft skal være Kongens Liberi og Bøger, underneden skal være de store Krigsstykker, hele og halve Kartover og andre grove Skud, og var det det første Hus, som Kobbersmedene tænkte udi Danmark, dog det lidet Spir, de tænkte for Kansleren, regnes ikke for et Hus. Tilforn regnedes altid Blytækkerne at tænke Tagene enten der skulde Kobber, Bly eller Skifersten til, men i dette Aar erlangede Kobbersmedene den Frihed, at de maatte arbejde, hvor der skulde tænkes med Kobber«.

De Figurer, hvormed allerede det tidligere Projekt smykkede Tagryggene, Minerva og Mars, bleve ogsaa anbragte paa den opførte Bygning, udskaarne i Egetræ af Billedskæreren HENRIK ALVERTSEN og samlede ved Jernstænger med Bolte og Søm, to Gange strøgne med varm Olie, 1—2 Gange strøgne med graa Oliefarve og derpaa maalede af Hofmaler SIVERT SIVERTSEN. Mars fik fra Tøjhuset udleveret et Halvslagsværd, hvis Fæste, ligesom Hjælm og Brystharnisk forgyldtes, medens Klædningen maledes rød, hvid og blaa. Minerva fik Sølvspyd, medens hun forøvrigt klædtes i Guld og blaat; Figurerens Piedestaler maledes med grønt og hvidt.

Hvad det indre angaar, er der ikke særlig Anledning til at dvæle ved underste Stokværk, der jo kun skulde være Artillerimagasin. Med Hensyn til det øverste, for Kunstkamret bestemte Stokværk skete den Forandring, at Lokalet ej, som fra først af bestemt, blev een stor, med en Søjlerad efter en symmetrisk Længdelinie delt Sal, men at Hængesøjlerne flyttedes hen mod Slotssiden, saaledes at der her fremkom et smalt Billedgalleri, mod Tøjhusgaarden derimod en Række dybere Sale. Dette Galleri skulde have haft Marmorgulv, men denne Plan opgaves, vel særligt, fordi et saadant Gulv vilde have tynget formeget paa det i Tagkonstruktionen ophængte Bjælkelag; men som et Slags Erstatning fik Galleriet et Stukloft efter Tegning af THOMAS VALGENSTEEN, en Mand der var Optiker, Mekaniker og Matematiker, under hvilket sidste Fag Bygningskunsten dengang henhørte, en Kunst, han i 1658 havde studeret i Leyden under den dengang berømte M. GOLDMANN'S Vejledning*).

Det blev jo ikke givet ALBERTUS MATHISEN at føre sin Bygning til Ende, idet han døde i Foraaret 1668, og heller ikke den kongelige Bygherre oplevede dens Fuldførelse.

Ved den ændrede Byggeplan bortfaldt Forsalene i de øvre Stokværk og afløstes af Kabinetter, Bogsalen blev da længere, men beholdt samme Hovedform. Af Snedkerlauget klædtes den med Bræder, medens SØREN JOHANSEN og ANDREAS HESSE i 5. 7. 1669 paatog sig »at dynnike den store Sal i Biblioteket, hvilket de skal gøre slet og jævnt uden nogen Lister, og midt udi Salen en stor Oval eller anden skikkelig Figur, samt i hver Ende en ligedannet Figur, og rundt omkring den hele Sal en smuk, stor Gesims med Architrave«. Billedskæreren HENRIK ALVERSEN paatog sig at forfærdige Kapitæler og Fodstykker til Salens Søjler, hvorimod Søjleskafterne drejedes paa Holmen. Omtrent samtidig overtog ZACHARIAS MORITZ CHRISTOPHER STEFFEN og ANDREAS HESSE for 40 Rdr. pr. Styk at udføre Plafonddekorationen i de fire Endekabinetter, af hvilket Arbejde et dejligt

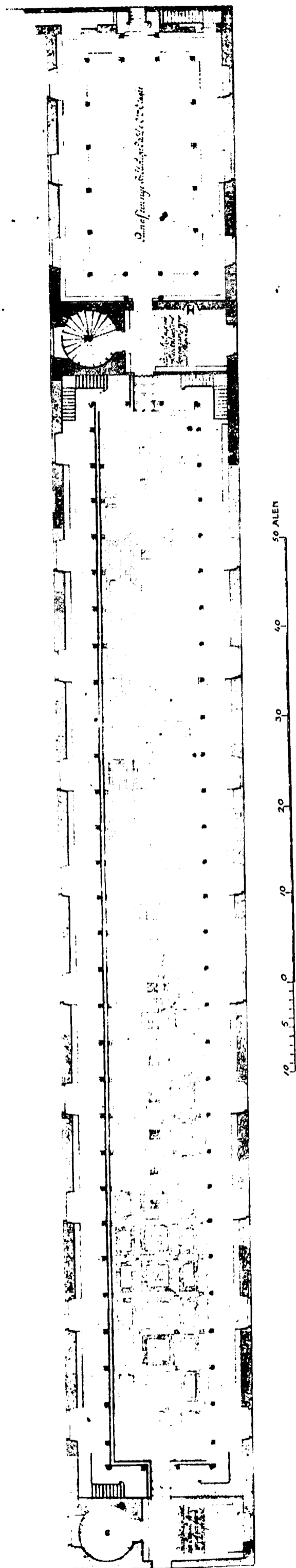
*) Paa det kgl. Bibliotek bevaret endnu det Kollegiehæfte, som en anden af Tilhørerne, Villum Worm, har skrevet og tegnet.

Stukloft endnu er bevaret i det gamle Kontor og Udlaansværelse. Salens Hoveddisposition med omløbende Galleri og Bogskabe langs Vinduespillerne blev i Hovedtrækkene bevaret, men dog i ikke ringe Grad ændret af den nye Bygmester.

De gamle Bogværelser i Kirker, Klostre og Universiteter havde oftest Læsepulte, over eller under hvilke Bøgerne stod paa Reoler, fæstede med Jærnkæder til Pulten; men, eftersom Bogmængden voksede, maatte der skaffes mere Plads ved højere Reoler, anbragte langs Murpillerne, lodret paa dem eller i særlige, køjeformige Rum; man dannede Pragtsale, og, for at Vægfladerne kunde udnyttes, gjordes Reolerne saa høje, at Bøgerne i de øvre Rum kun kunde naaes ad høje Stiger eller omløbende Gallerier. Som Eksempler paa Sale med Gallerier kan nævnes den i 1632—40 skete Tilbygning til BODLEYS Bibliotek i Oxford (Handb. d. Architektur IV. 6. 4 Fig. 47) og Kardinal MAZARINS 1647 fuldendte berømte Bibliotekssal i Palais Mazarin i Paris*).

De første Udkast til Frederik III's Bogsal havde, som vi saa, en Disposition med en Midtereol, der delte Salen i to smalle Rum uden Storhed, uden Proportion og med et Søjlegalleri, der kun var en af pyntede Træstøtter baaret Omgang om Reolen, en Omgang, som ikke i nogen Maade gik ind som arkitektonisk Led i de to smalle Salafsnit. Ved det tredje Udkast sker der nu den heldige Forandring, at Reolerne lægges langs Murpillerne, medens et af Søjler baaret Galleri følger Salens Omrids og bliver Led i dennes, ikke blot i Reolernes Opbygning. Rummet gøres dog, som nævnt, længere, 125 Alen, med 18 Alens Bredde og kun lidt over 9 Alens Højde, en Højde, der er lovlige ringe i Forhold til Bredden, tilmed da Galleriet var lagt temmelig lavt, og det flade Gibsloft derfor viser sig i større Bredde. VALGENSTEEN deler nu Gulvfladen i tre Dele efter Bredden, — under

*) Skabe, Søjler etc. bleve senere overførte til og opstillede i Bibliotekets nye Lokale i det franske Institut. Et i kgl. Bibliotek bevaret Længdesnit af en pragtfuld Bibliotekssal forestiller sikkert Mazarins oprindelige Sal.

DET GAMLE KGL. BIBLIOTEKS HOVEDTAGE 1786. EFTER TEGNING AF A. J. KIRKERUP.

DET GAMLE KGL. BIBLIOTEK. DEN STORE SAL.

Gallerierne to 8 T. forhøjede Gange, paa hvis Forkant Søjlerne hvile — samt et Midtgulv, to Trin under disse Gange. Søjlerne gøres højere, hvorved Galleriet kommer mere op mod Loftet, og Midtgulvet kommer tilsyneladende dybere ned derved, at det lægges i tavlet sort og hvidt Marmor, medens Sidegangene staa med Trægulv. Paa denne Maade fremtræder Midtpartiet som mere selvstændigt Parti af omtrentlig kvadratisk Tværsnit, og man kunde yderligere ved Loftets Inddeling løfte det op over Midtpartiet ved særlig Indramning af dette, medens de over Gallerierne liggende Dele af Loftet holdtes som en omløbende Frise. Yderligere kunde Hovedpartiet hæves ved Anbringelsen af nogle, i let Tone holdte malede Plafonds, navnlig med de dengang saa yndede perspektiviske Stykker, yderst med en malet Balustrade, i Midten med fri Luft, mod hvilken Figureerne fortone sig. Efter Kontrakten af 1669 skulde der jo have været gjort

BIBLIOTEKS- OG KUNSTKAMMERBYGNINGEN C. 1700. EFTER BILLEDE I VINDINGS SAMLING.

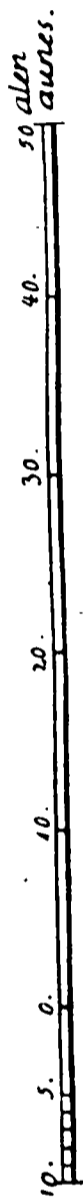
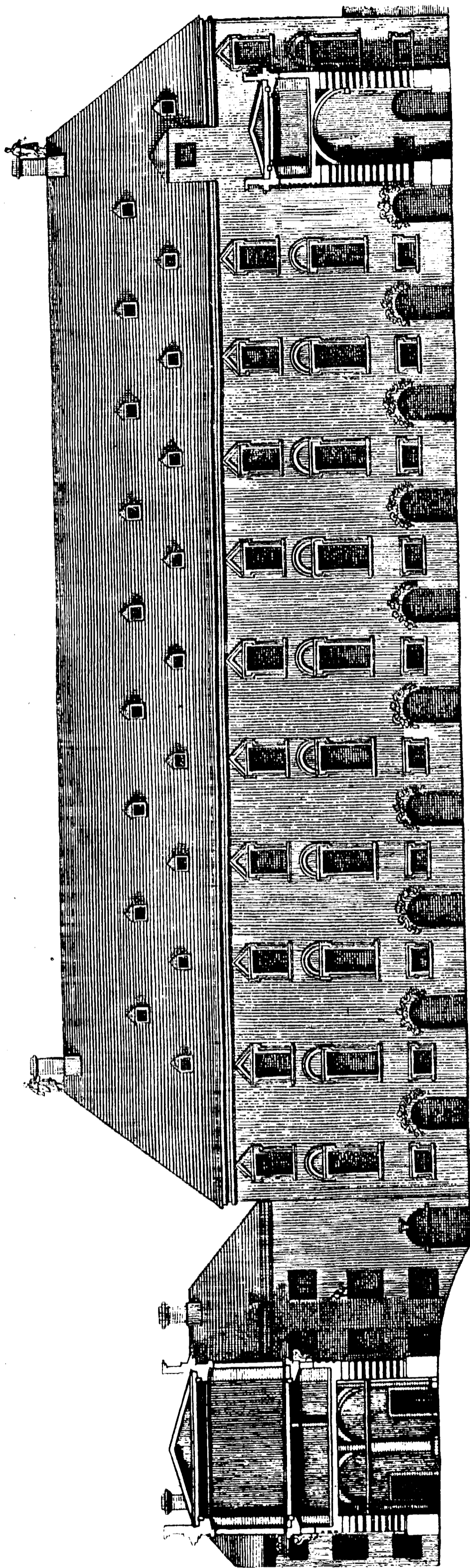
Tilløb til en Dekoration med tre Ovaler eller andre skikkelige Figurer, men Tiderne, der bragte Krige og Finansnød, tillod ikke Salens videre Udsmykning med det Stukloft, som den stadig savner. — Endelig bør det nævnes, at de smaa Gulvflader ved Endedørene under Galleriet fik »perspektiviske Gulve«, lagte af kvadratiske sorte og hvide Sten sammenstillede med romboidiske Fliser af rødt og grønt Marmor. Snedkerarbejdet i Salen leveredes af PEITER MUIS, HENRIK ALVERSEN forfærdigede Billedskærerarbejdet til de nye Søjler og Gallerier, Malerarbejdet udførte SIVERT SIVERTSEN.

Ved Mure, forsynede med de fornødne Porte, forbandtes Bygningens Hoved-façade med Proviantgaardens og Tøjhusets Gavle, og mellem Bygningernes Indre tilvejebragtes Forbindelse ved to Løngange, udgaaende fra Midtfagene i Biblioteks-etagens Endegavle; disse, af Bindingsværk opførte Løngange hvilede delvis paa enetages Bygninger, der laa ved Siderne af Portene til Proviantgaard og Tøjhusgaard.

Det Spørgsmaal staar endnu tilbage, hvorledes Façadernes Murflader op-

rindelig have seet ud. Den ældste Afbildning i »Museum Regium« (1696) giver ingen nærmere Oplysninger, men det vilde vel efter Tiden og den i det Indre anvendte Stil være rimeligst, om i hvert Fald Hovedfaçaden havde været beklædt med røde Sten, som nævnt ved Omtalen af det andet Biblioteksprojekt, og herpaa tyder det, at der foruden de store Mængder af gamle og nye store Mursten til Biblioteket ogsaa er leveret 14,000 hollandske Mursten, Façadesten og sikkert af rød Farve, et Antal, der kan forslaa til at beklæde Hovedfaçaden med. Bagsiden mod Christian IV's Havn har vistnok været opført af gule Sten.

Det næste, her gengivne Billede, en Haandtegning paa en Plan fra c. 1700 (i Vindings Samling) viser Façaden pudset og kvadreret, ligesom Proviantgaardens Syd- og Østsider »dønniket og udstrøget i Tavler ligesom huggen Sten« for at kunne svare til Kridtstensbeklædningen paa det i nuværende kgl. Bibliotek indgaaede »søndre Tøjhus«. De næste Afbildninger, den her gengivne Façadetegning fra »Hafnia hodierna« (1748) og et af J. RACH 1749 malet Prospekt i Nationalmu-

Lille søndre Løngang.

Bibliotek og Kunstammer.
BIBLIOTEKS- OG KUNSTKAMMERBYGNINGEN 1748. EFTER HAFNIA HODIERNA.

Geheime-Arkiv.

Store søndre Løngang.

seet*), vise for de øvre Stokværks Vedkommende Vindues-Indramninger og Frontoner i hollandsk eller italiensk Stil, for Stueetagens Vedkommende derimod over Portbuerne Ranke- og Muslingværk af stærk barok Form. Maleriet gengiver Façaden som graa Puds.

Det er før nævnt, at Frederik III ikke naaede at se sin Bygning taget i Brug. Biblioteket flyttede først ind 1672—73 og talte da ca. 20,000 Bind, Kunstkamrets Indflytning og Opstilling skal først være fuldendt 1680. Indenfor de givne Rum levede og voksede Samlingerne nu en Række Aar; kun blev Bibliotekets Kabinet mod Proviantgaarden, det Rum, hvori Griffenfeldt den første Dag i sit lange Fængselsliv sad arresteret, i Frederik IV's Tid benyttet som Geheimeconseils-Værelse og derefter i lange Tider som Opbevaringssted for forskellige Arkivalia. Derimod skete der i de følgende Tider to betydelige Forandringer med Hensyn til Bygningens Forhold til Omgivelserne.

Den grundmurede Løngang, som Frederik IV i Aaret 1705 opførte fra Slottet over mod Proviantgaarden i Stedet for den gamle Tømmerværksløngang, og som i Christian VI's Tid afløstes af store søndre Løngang, influerede vel ej videre paa Biblioteksbygningen, heller ej saa meget den Omstændighed, at der 1715—20 i Stedet for Løngangen mellem Proviantgaard og Bibliotek opførtes en hvælvet Bygning, der sammen med den ombyggede Nordende af Proviantgaarden kom til at danne Geheime-Arkivbygningen. Biblioteket blev vel paa denne Side mere landfast med Slot, Proviantgaard og Kollegiebygning end før, men Forbindelsen var dog nu mindre brandfarlig, end dengang den gamle Bindingsværks-Løngang eksisterede paa dette Sted. Farligere var den lille søndre Løngang, som ved Christiansborgs Anlæg førtes fra Slot og Staldbygninger over til Biblioteket; den skabte altid en alvorlig Brandfare, senest i 1884, da Biblioteket var stærkt truet, den maskerede nogle Vinduer i dettes Bygning, og den lagde den for Biblioteket og indtil 1796 ogsaa for Kunstkamret bestemte, nu tilmurede Indgangsdør ind under Portbuens Skygger, hvor Vagten ved Tøjhuset ej kunde have noget Indseende, et Forhold, der 1802 gav Lejlighed til det i vore arkæologiske Annaler sørgeligt bekendte Guldhornstyveri.

Om Bygningens Indretning og Indhold meddeler THURAH (1748) i »Hafnia hodierna« en lang Beskrivelse, hvoraf her anføres:

»Næst ved Proviant-Gaarden er imellem de tvende Slottets Løngange det store og anseelige Hus hvorudi findes det vidt berømmelige Kunst-Kammer og det kongelige Bibliotek . . . Denne Bygning, hvor stor og af hvad udvortes Anseelse den end er, ligner dog ikke nær den Pragt og de Kostbarheder, som den befatter. Jeg vil først lede en Curieux til det prægtige kongelige Bibliotek, samme forvares i det andet Stokværk af Bygningen, i en Sal, der indtager hele Husets Længde og Brede. Salen er over 200 Fod lang, og er en af de skønneste og anseligste, som man nogetsteds finder til denne Brug at være indrettede. Fra den ene Ende af Salen til den anden er i Midten langs igennem en bred Gang, hvis Gulv meget zirlig med de skønneste og fineste sorte og hvide Marmorfliser er belagt. Paa hver Side af denne Gang træder man nogle Trin op til en Forhøj-

*) Gengivet i O. Nielsen, Kjøbenhavn paa Holbergs Tid, P. 35, samt i C. Bruun, Kjøbenhavn II, p. 191, hvor dog Tegneren har tilladt sig at føre Figurernes Dragter tilbage til Frederik III's Tid.

ning, som farer fort hele Salen igennem paa begge Sider langs ned, paa hvilken Forhøjning rundt om, saavel paa begge lange Sider, som paa de to korte Ender, er anordnet en Rad fritstaande korinthiske Piller med forgyldte Kapitæler, der bære et Galleri, som gaar rundt om Salen paa alle fire Sider; hvortil gaas op ad fire Trapper, en i hvert Hjørne af Salen anlagt. Jeg veed ej noget Bibliotek, i Henseende til Indretningen at ligne dette bedre, end det bekendte og berømte herlige saa kaldede *Bibliotheca della Minerva* i Rom*) . . . Ved hver Ende af Salen staa paa Galleriet fire lukkede Skabe, med Glasdøre forsynede, hvorudi forvares en rar Skat af Manuskripter . . . Udi denne Bibliotekets Sal er et skønt og lydeligt Ekko, der, paa hvilken Ende af Salen man staar og raaber, trende Gange tydeligt igentager de Ord, som udraabes«.

I det tredje Stokværk, »hvor det vidtberømte og sær mærverdige kongelige Kunstkammer er at skue« nævnes derefter dettes enkelte Rum: Perspektivkammer, det 240 Fod lange, 16 Fod brede Malerigalleri, Medaillekabinettet ved dettes anden Ende, Naturalie-Kammer, Artificielkammer, det Indianske Kammer, Antikvitetskammer, Heltekammer samt endelig det paa Loftet anbragte Modelkammer.

Endelig beskrives det til Tøjhuset hørende Rum, »i hvilket underste Stokværk, som indtager dette anseelige Huses hele Længde og Bredde, er i lige Plan med Horizonten, det kongelige prægtige Felt-Artilleri i skøn Orden rangeret«.

Medens Bibliotekets Pladsforhold ikke efter Fuldendelsen af Frederik III's Bygning vare blevne forbedrede, kun forringede ved Borttagelsen af det østre Kabinet, var Bogmassen vokset. Det skete vel ret uregelmæssigt, da et bestemt Annuum til Bogkøb savnedes indtil 1774, og Tiderne ikke vare gunstige; adskillige store private Bogsamlinger gik derfor tabte for Landet, tildels ogsaa for Verden, men der indgik andre store Samlinger i Bogmassen og denne voksede saa meget, at Rummene bleve for trange og »Bøgerne hverken alle kan opsættes eller den fornødne Orden og Anstændighed kan vedligeholdes«. 1775 nedsattes da en Kommission, i hvilken HARSORFF havde Sæde**), for at overlægge, hvorledes bedre Plads kunde vindes, men dens Forslag, der dog kun vare Palliativer, bleve neppe gennemførte; de bestode i Fordobling af Reoler, Borttagelse af overflødig Trapper etc., og Biblioteket var i det Hele kommet noget i Forfald under B. MØLLMANN's Bestyrelse. Med hans Efterfølger, Professor J. H. SCHLEGEL skete der derimod en betydelig Forandring til det bedre, skønt hans Virksomhed saa hurtigt blev afbrudt ved Døden, at han ikke selv fik gennemført sine Planer, om at Biblioteket skulde gøres offentligt og om Udskillelsen af en særlig Afdeling for den dansk-norske Litteratur, et Forslag der blev saa betydningsfuldt for Bibliotekets hele Arbejdsplan i Fremtiden, og der, kommet, som det var, fra en tyskfødt Mand, sammen med hans Arbejder i dansk Historieskrivning viser, hvor nøje han havde sluttet sig til sit nye Fædreland.

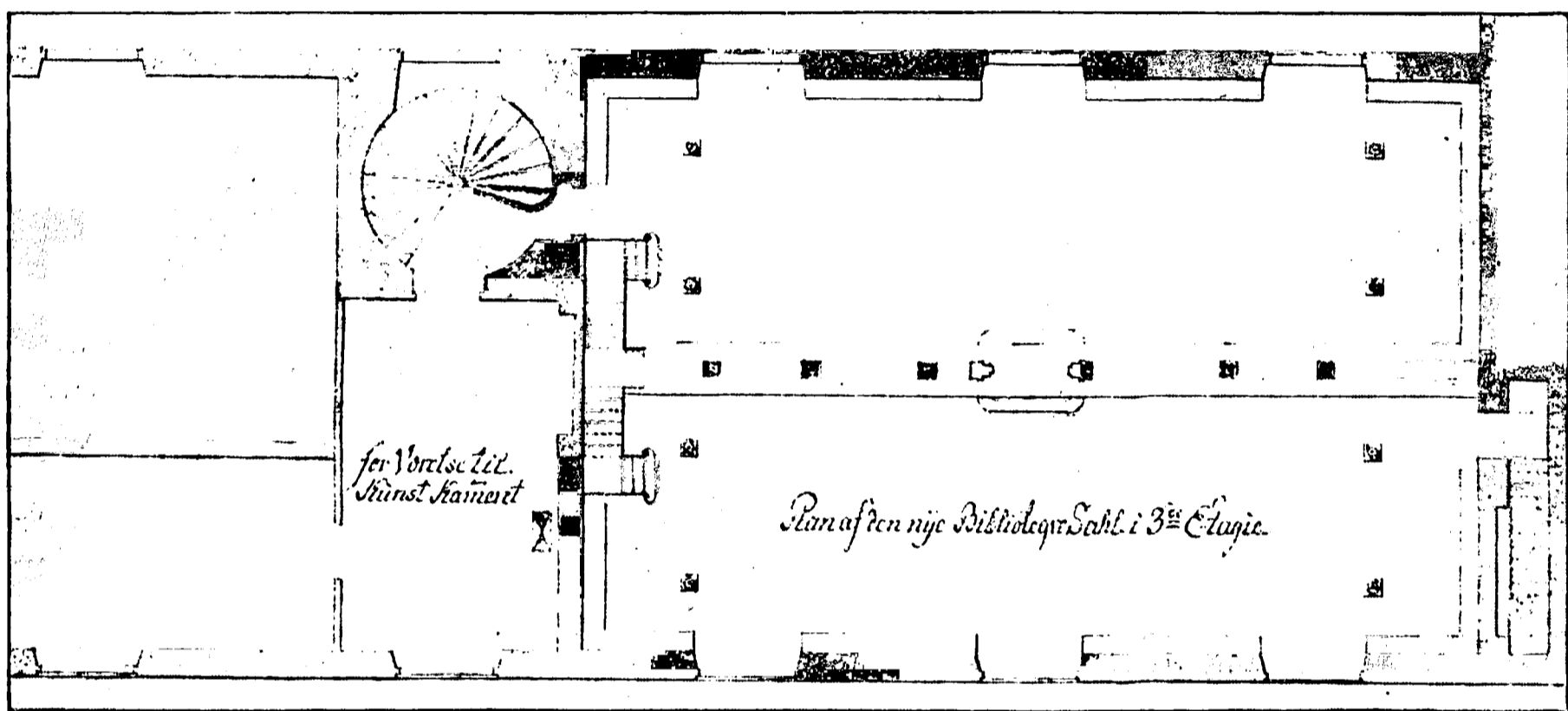
Een Ting naaede han, nemlig at Biblioteket fik en selvstændig Chef, en Mand, der havde personligt Foretræde hos Kongen og saaledes virksomt kunde

*) Her siges altsaa kun, at de to Bibliotekers Indretning ligner hinanden, ej — som det er opfattet — at vort Bibliotek skulde være Efterligning af det 50 Aar yngre romerske.

**) Det er muligvis paa Basis af HARSORFF's Deltagelse i denne Kommission, at Bibliotekets Udvidelse over mod Tøjhuset, noget der slet ikke laa for 1775, og i hvis senere Udførelse han ikke har nogen Andel, tilskrives ham.

tale Samlingens Sag, noget der ogsaa spores i den følgende Tid. Lykkeligvis traf Valget nemlig paa en Søn af Kunstens og Videnskabens Beskytter, ADAM GOTTLOB MOLTKE, paa Grev JOACHIM GODSKE MOLTKE, der selv endnu mindes som Mæcen, idet han til Københavns Universitet skænkede Faderens betydelige videnskabelige Samlinger og ledsagede dem med store Legater, Samlinger det ere af saadan Betydning, at det Moltkeske Navn stadig er knyttet til den mineralogiske Samling og til en Afdeling af zoologisk Museum*).

For Bibliotekets Vedkommende maa det baade mindes, at han skaffede det en passende aarlig Sum til Samlingens Vedligeholdelse og derhos den til ordnet Opstilling saa haardt fornødne yderligere Plads ved Tilvejebringelsen af nye Lokaler i Tilslutning til de gamle. Til dette Arbejdes Gennemførelse antog han kgl. Bygningsinspektør CHRISTIAN JOSEPH ZUBER, Elev af JARDIN, dennes Konduktør, da A. G. MOLTKE omformede Frederik II's gamle Bygning i Lundehave til

DET KGL. BIBLIOTEK 1786. PLAN AF DEN FORGYLDTE SAL.

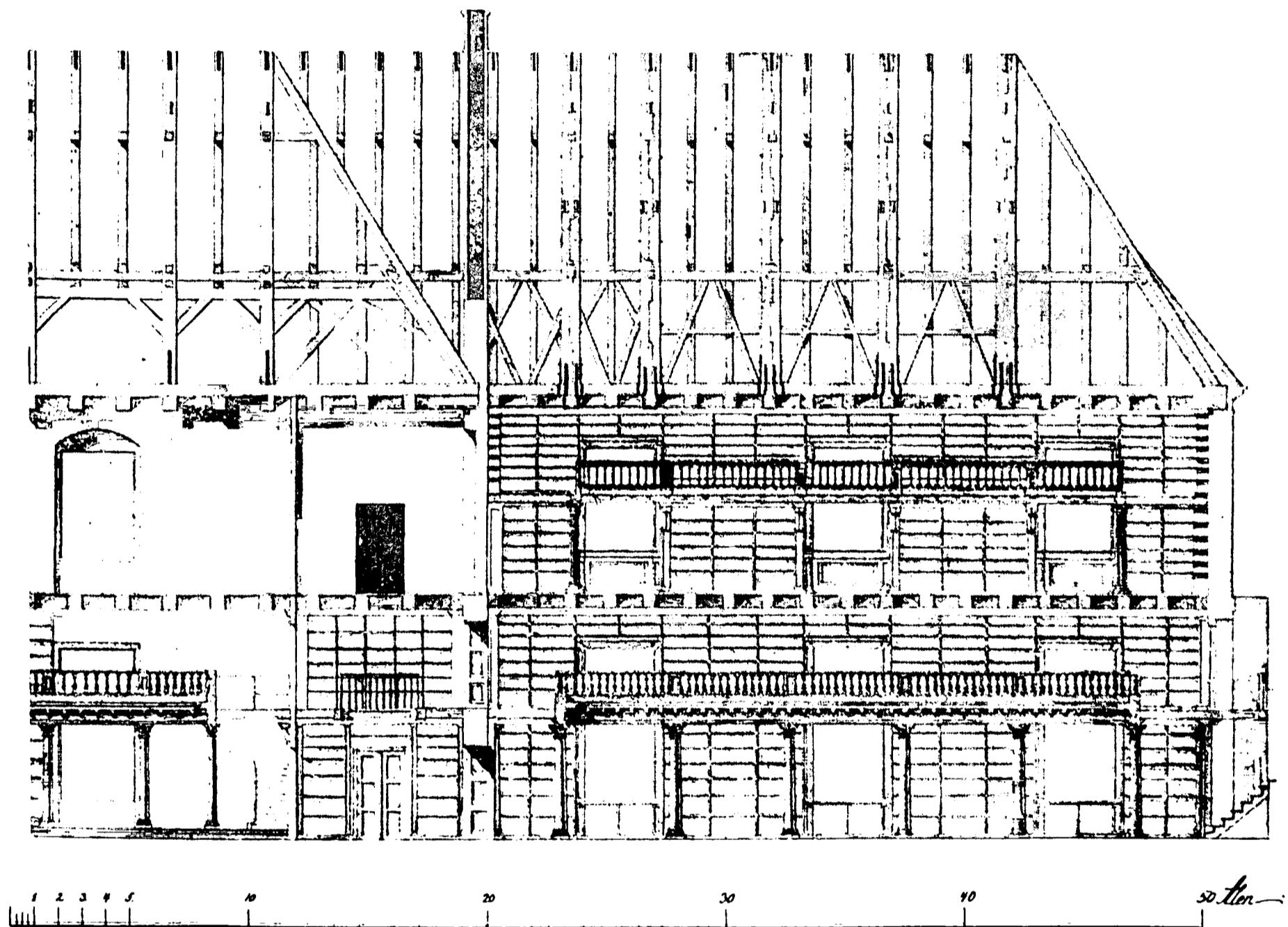
Marienlyst Slot, selvstændig Architekt for samme Moltke, da Glorup ombyggedes og dette Steds berømte Have anlagdes**).

Fra først af har Tanken kun været bedre at udnytte det bestaaende Lokale med Tillæg af det lille Kabinet op mod Geheimearkivet, og Zubers Forslag af 4. 8. 1780 gik da ogsaa ud paa at skaffe Opstillingsplads ved Anbringelse af flere Reoler i Salen samt Borde i Vinduerne og ved Anbringelse af omløbende Reoler paa Kabinetternes tre Sidevægge; men Forslaget omfattede tillige bedre Opvarmningsforhold i disse Kabinetter, forskellige Reparationer og Tilvejebringelsen af bedre Lysforhold i Biblioteket. Vinduerne havde nemlig 2 Poster og 9 Rammer, saa at Træværket borttog meget af Lysabningen. Det foresloges derfor at indsætte nye Karme med kun 1 Post og 6 Rammer med 54 store Ruder istedetfor de tilstedeværende 72 smaa Ruder; herved kunde der pr. Fag vindes

*) Oprindelig vare Samlingerne anbragte i det Moltkeske, nu Christian VII's Palais, i den Pavillon mod Frederiksgade, hvis Loft smykkes med Malerier, der tilskrives CARL V. MANDER.

***) Om C. J. ZUBER se »Architekten« V. Pag. 439-40.

664 □ Tommer eller ialt mere end to Vinduesfags Lys, hvorhos Lyset blev jæv-
nere fordelt over Salen. Men alle Forslag om Reolers Anbringelse vare dog kun
Palliativer mod den øjeblikkelige Nødstilstand, og da »Kommunikationsgangen
fra denne Bygning hen til Tøjhuset er ej alene ganske forfalden, men endog
ved ulykkelige Tilfælde farlig, og om jeg maatte sige saaledes, aldeles uanstændig
ved en kongl. Residence midt imellem saa mange betydelige og vigtige Byg-
ninger; denne burde med Rette tages ned og i Steden for at opbygge en bedre,
som nødvendig maatte være af Grundmur, var det efter Deres Højgrevelige
Excellences egen Formening langt fordelagtigere af fortføre Biblioteket ved en
ny Tilbygning hen til Tøjhuset i lige Højde med den nu staaende Fløj, hvorudi

DET KGL. BIBLIOTEK 1786. LÆNGDESIT AF TILBYGNINGEN MED DEN LILLE SAL
OG DEN FORGYLDTE SAL SAMT EN DEL AF DEN GAMLE BYGNING.

kunde rummes en stor Del Bøger, og var den øverste Etage, i saa Fald Biblio-
teket kunde undvære samme, meget nyttig til Kunstkamrets mangfoldige Rariteter,
som der nu haves vel lidet Rum til, ligesom og Tøjhuset vilde finde sig tjent
med den underste Etage«. Det var jo nødvendigt at tilvejebringe Port til Tøj-
huset i Tilbygningen og Erstatning for det Vagthus, der laa op imod Bibliotekets
Vestgavl og for et Bindingsværkshus, der laa langs Tøjhusbygningen fra Gavlen
og hen til Trappetaarnet. Zuber bemærker dog samtidig, at, naar man ikke vilde
overfylde den gamle Sal og have fornøden Plads til den fremtidige Tilvækst,
maatte ogsaa den øverste Etage i Tilbygningen reserveres Biblioteket, og, da
dette vandt Moltkes Bifald, indsendtes 17. 8. nye Planer til Tilbygningen og
4. 9. Overslag saavel til dette Arbejde som til Arbejderne ved den gamle Byg-
ning. Der blev nu korresponderet med andre Autoriteter og, efterat Sagen var

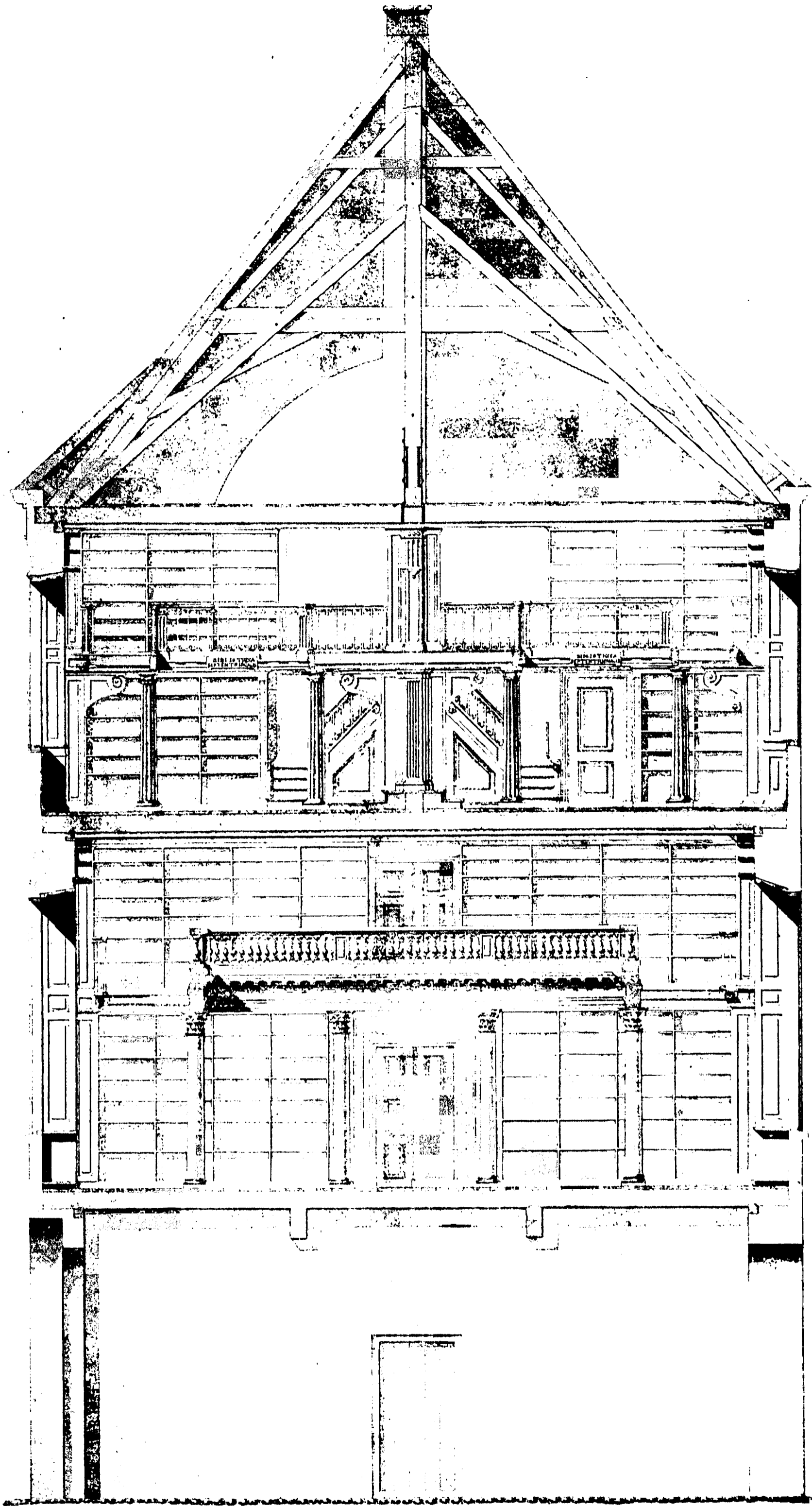
foredraget Kongen, faldt der 18. 4. 1781 Resolution om, at Tilbygningen skulde opføres efter Tegningerne samt de foreslaaede Forandringer ved den gamle Bygning foretages, at Arbejdsværket straks skulde forsynes med Kakkelovne og Forandringen af Vinduerne i den store Sal snarest mulig finde Sted. Overbestyrelsen af Arbejdet henlagdes til Rentekamret, medens Tilsynet overdroges Zuber, som derfor skulde have et Honorar af 400 Rdr. C. Ved Resolutionen bestemtes tillige, at Udgifterne skulde afholdes af Fonden *ad usus publicos*.

Efter Tegningerne og Overslagene skulde den 33 $\frac{1}{2}$ Alen lange, 21 Alen brede Tilbygning af tre Fag opføres i tre Etager paa en Grund af bornholmske Brudsten med et mod Tøjhuset afvalmet Tag af sorte glaserede Sten, i Stueetagen med Tøjhusporten og ved Siderne deraf to Rum, hvoraf det ene med en afdelt Arrest, i andet Stokværk en Bogsal i samme Stil som den gamle Sal, men af bedre Proportioner (Længden omtrent 1 $\frac{1}{2}$ Gange Bredden) med Brædegulv, Gibsloft og omløbende Galleri, baaret af 20 korintiske Søjler. Derover laa Salen i tredje Stokværk, ved et Længdeskillerum, som var nødvendigt for at dække Hængesøjlerne, der bar Gulvbjælkerne, delt i to smalle Rum, forenede ved to Døre i Skillerummet og omgivne paa alle Sider af Reoler, men uden Søjler eller Gallerier. Kabinetterne for Enderne af den gamle Sal skulde ligeledes indrettes med Reoler langs Væggene, omløbende Gallerier, der hvilede paa, i Reolernes lodrette Leddelinger skjulte, Stolper samt — for Arbejdskabineffets Vedkommende — med en i et tilmuret Vindue anbragt Nische med Kakkelovn og Skorsten.

Man bestemte sig til ej at holde Licitation, men at akkordere med Haandværkerne, Arbejdet kom saa i Gang, men det gik ej meget hurtigt. Dette kom vel for en Del deraf, at Zuber allerede dengang var en af Sygdom og trange Kaar kuet Mand, men Aarsagen — noget, som Bibliotekarerne ikke forstod, — var jo ogsaa den, at man ej kan gaa hurtigt frem med Nybygninger, skal give Murene Tid til Udtørring, inden Paneler, Reoler og Søjler anbringes, inden der males og forgyldes, og at dette er noget, som i ganske særlig Grad gælder med Hensyn til et Opbevaringssted for Bøger, der jo ere meget sensible overfor fugtige Mure og raa Luft. Hertil kom endnu Vanskelighederne ved at arbejde i det gamle overfyldte Bibliotek, hvor Driften ikke kunde standses, medens Bøgerne hverken kunde bortflyttes eller maatte beskadiges, Ændringer i Planen og flere uforudseelige Vanskeligheder.

En af disse mødte straks ved Nedrivningen af Løngangen og de derved opdagede mærkelige Bygningsforhold, der dels skyldtes Christian IV's før omtalte Plan om at fortsætte Tøjhuset hen over Bibliotekets Grund, dels daarlig Restaurering efter Tøjhusbranden 1647. Herom beretter Zuber:

»Da de gamle Bygninger, i hvis Sted denne nye Bygning skulde opføres, bleve nedrevne, befandtes det mod al Formodning, at Rustkammerbygningens anden Etage var udbygget udover den underste Hovedmur og Grund ind i den gamle nedrevne Bygning, der forhen alene understøttede og bar samme Etage tilligemed det gamle svære Tagværk, som atter var udbygget over bemeldte anden Etage, hvilket da foraarsagede, at disse tvende Udbygninger nødvendig maatte afstives: en ny grundmuret Gavl for Enden af den nye Tilbygning til og under Taget fra Grunden af opføres; over første Etage Bjælker med Indskuds-dække, Gulve og Loft indlægges, og derpaa Stenderværk anbringes for at bære

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 15. *Her*

DET KGL. BIBLIOTEK 1786. TVÆRSNIT AF TILBYGNINGEN MED TØJHUSPORTEN,
DEN LILLE SAL OG DEN FORGYLDTE SAL.

disse tvende saa forunderlige, den ene udover den anden hængende Udbygninger, som da tillige gav Anledning til den imellem den nye Bygning og Rustkammeret nuværende Gang med den deri til begge Steder anlagte Trappe. For samme Aarsags Skyld maatte og en ny Mur fra Grunden af og op under Taget for bemeldte Rustkammerbygning opføres fra den ovenmeldte nye Gavl og hen til Taarnet i Tøjhusgaarden. — —«.

Udenfor Planen blev der, efter en senere kongelig Resolution, i Tilbygningens øverste Etage anbragt omløbende Gallerier hvilende paa stærkt forgyldte Knægte og med forgyldt Jerngelænder, hvilket ej alene foraarsagede en betydelig Merudgift til Snedker-, Smede-, Maler- og Forgylder-Arbejde, men ogsaa medførte en bekostelig Forstærkning af Tagets Hængeværk.

Vinduerne vare efter Overslaget beregnede med 6 Rammer i andet, 4 i tredie Stokværk og indrettede med ordinært Beslag, til at aabnes udefter, men de bleve udførte med hollandsk Beslag til Aabning indefter samt alle Karne, ogsaa i andet Stokværk og saavel i det nye, som i det gamle Bibliotek, med kun 4 Rammer. Dette medførte ej alene Merudgift til Smede- og Glarmesterarbejde, men ogsaa for den store Sals Vedkommende betydelige Arbejder ved Galleriet med Afskæring af Bjælker udfor Vinduer, Anbringelse af Veksler etc. Da disse Arbejder maatte udføres i den bogfyldte Sal, var det nødvendigt under Udførelsen at dække Salens Indre ved et Slags transportable, sejlugsbeklædte Skærme.

Under saadanne Forhold er det forklarligt, at Udgifterne, der oprindelig vare beregnede til c. 15,000 Rdr., voksede til c. 24,000 Rdr., men, da Bygmesteren kun havde handlet i Overensstemmelse med de Tid efter anden givne Ordre, da Biblioteks-Chefen sikkert forud har erhvervet mundtlig højere Approbation, og Regnskaberne vare i saa god Orden, at Bygnings-Administrationen ved den tekniske Revision intet fandt at udsætte, bevilgedes hele Summen uden Vanskelighed ved kgl. Resolution af 7. 5. 1788. — De Haandværkere, som vare beskæftigede ved dette Arbejde, vare: Murmester DELFFS, Tømmermester KIRKERUP, Gibser LORENZ, Snedkerne SPEER, BIRN og KAMPF, Billedskærer TVEDE, Kleinsmed ZWINGELBERG, Malerne GETREUER, HARMS, RUDE og BRÆSTRUP, Glarmester SEELA, Stenhugger FISCHER og Brolægnings-Inspektør KNOBELAUCH.

Nu var der altsaa Plads til Samlingerne, ordentligt Arbejdslokale, og, da Ordningsarbejderne vare endte, sattes Kronen paa Værket, idet Biblioteket, der vel i lange Tider havde været tilgængeligt for Videnskabsmænd og tilstedede Udlaan, dog nærmest som en Naadesag, 15. 11. 1793 erklæredes for offentligt og 1796 fik en ganske vist kun lille, 11 Alen lang, 7 Alen bred Læsesal, hvilket opnaedes ved, at Kunstkamret afstod det over Bibliotekets Kontor liggende Perspektivkammer. Som Erstatning fik det Kabinettet ved den anden Ende af den store Bibliotekssal, og Opgangen til Kunstkamret blev nu ad Trappen hen mod Geheimarkivbygningen.

Men Bibliotekets Samlinger vare samtidig voksede meget stærkt, dels ved aarligt Indkøb og Aflevering af de i Landet trykte Værker, dels ved store Erhvervelser. 1785 døde saaledes Statsminister, Grev OTTO THOTT, der havde samlet en c. 120,000 Bind stor, kostbar Bogsamling, ved hvis Bortsalg der erhvervedes c. 60,000 Bind, medens Ejeren havde testamenteret Biblioteket

sine Samlinger af Manuskripter (4154 Numre) og af 6159 Bøger, trykte før Aar 1530. 1796 kom hertil P. F. SUHM's, c. 100,000 Bind store Samling, der blev overdraget Staten, mod Udredelsen af Livrenter til Ejeren og hans Enke, og 1807 kom ved Gave den meget værdifulde Hjelmstjerne-Rosenkroneske Sam-

DET KGL. BIBLIOTEK. DEN LILLE SAL.

ling. Der maatte derfor skaffes mere Plads, selv om der jo kunde udskydes en Række Dubletter*), og Slotsbranden 1794 gav Lejlighed til den første Udvidelse, idet Biblioteket fik Mezzaninetagen i Slottets lille søndre Løngang, ganske vist et 65 Alen langt, 13¹/₂ Alen bredt Rum, men et paa Grund af slette, først

*) Af disse fik det nystiftede Universitet i Kristiania saaledes c. 29,000.

1822 ved Anbringelse af Ovenlys forbedrede, Lysforhold og Tagets Utæthed mindre heldigt, samt ved Nærheden til Slot, Staldbygninger og Theater farligt Gemmest^{*)}). Hertil kom et 1804 fra Kunstkamret afstaaet 12 Alen langt, 11 Alen bredt Rum, men yderligere Udvidelse var nødvendig, og, at den blev mulig, skyldtes den Omstændighed, at nye videnskabeligt ordnede Samlinger havde gjort Kunstkamret overflødig, medens Bygningens Tilstand nødvendiggjorde dets, i hvert Fald foreløbige Bortflytning.

Bygningens Tag var nemlig ved Aar 1821 i meget slet Forfatning, Kobberet utæt og gammelt, det øverste Bjælkelags Hoveder for en stor Del forraadnede, og hele den øvre Tømmerkonstruktion var trukket skæv, fordi Kunstkamrets Indretning ved et smalt Malerigalleri og dybe Sale til Samlingerne havde gjort, at det Hængeværk, som bar Gulvet, var anbragt til den ene Side, ikke lige under Tagets Hængesøjler. Kunstkamret blev derfor revideret og fordelt til andre Samlinger, Malerierne anbragtes foreløbig paa Slottet, hvor de ogsaa fik blivende Plads som Grundstamme for den kgl. Malerisamling, og man tog saa fat paa Tagværkets Reparation, ved hvilken Lejlighed dog Kobbertaget afløstes af sortglaserede Sten, indvendig ved Jernbøjler fæstede til Lægterne. Denne Forandring skete af Hensyn til Finansernes Tilstand, ikke efter Architektens, Hofbygmester KOCI's eller Rentekamrets Indstilling, idet Kamret i Forestillingen siger:

»For denne Besparelse kunde maaske ogsaa anføres, at, naar i mødende ulykkelige Tilfælde Ild skulde opkomme indvendig fra, er Tegltag i Almindelighed forbunden med mindre Fare end Kobbertag, hvorimod dette igen har Fortrin for hint til at beskytte mod Ild udvendig fra. Ogsaa har Kobbertag den Fordel for Tegltag, at det i langt længere Tid modstaar Vejrligets Indvirkning og i en lang Række af Aar kan bestaa uden Reparation, naar derimod Tegltaget hvert Aar behøver Eftersyn og undertiden ikke saa ubetydelig Istandsættelse og derved efterhaanden medtager en lige saa stor eller endog større Sum end Kobbertaget koster, saa at der ved dette egentlig kun er Spørgsmaal om den første Udgift. — —«

Derefter udvidedes den lille Læsesal til 17 Alens Længde, 11 Alens Dybde, ind over den store Bogsal uden støttende underliggende Skillerum for de to Vægge, der derfor maatte konstrueres ganske lette, af dobbelte Bræddevægge og foroven malet Lærred, saa at det hele egentlig var et Slags stor Trækasse op-hængt i Tagværket. Paa den ene Side stod i Nischer to Kakkelovne, hvis Rør førtes gennem Bræddevæggens Hulrum hen til Skorstenen^{**)}), paa den modsatte Side stod Piedestaler med Buster af O. THOTT og H. HJELMSTJERNE, hvilke dog senere maatte vige Pladsen for det voksende Haandbibliotek; Salens Vægge, Reoler og Loft vare holdte i hvidt, hvilket noget hjalp paa de daarlige Lysforhold. Bagved indrettedes en Forstue med Ovenlys og et Værelse for Bibliotekaren (senere danske Afdelings Kontor), og Resten af Rummet afdeltes i tre, 18¹/₂ Alen dybe Sale, hvoraf den første var 64 Alen lang, den anden 35 Alen, begge lige-

*) Efter Slotsbranden forsvandt 1798—99 Tagvalmene paa Biblioteksbygningen og Brandgavle opførtes paa hver Ende op over Tagryggen, ligesom Bueaabningerne ind mod Tøjhuset tilmuredes.

***) Efter Slotsbranden 1884 fjernedes alle Kakkelovne i Bygningen og et Varmtvands-Varmeapparat indrettedes.

som den forgyldte Sal med dobbelte Midtreoler og omløbende Gallerier. Den tredie Sal blev kun 15 Alen lang, med Galleri, men uden Midtreol og bestemtes tilligemed det tilstødende Kabinet til Bibliotekets Samling af Kobberstik, der senere udskiltes som en særlig Samling og 1852 overflyttedes til Prinsens Palais. Udstyrelsen af Salene blev i Stil med ZUBERS forgyldte Sal, dog uden Forgyldning.

Det Indre gør Bygmesteren al Ære, medens det var mindre heldigt, naar

DET KGL. BIBLIOTEK. DEN FORGYLDTE SAL. ARCHITEKT C. J. ZUBER. 1784.

han søgte »at pryde Bibliotekets ydre Bygning ved at give den en ny, pynteligere Façade ud mod Slotsgaarden, tilmure de gamle vansirende Vinduer imellem Kælderportene og forsyne disse med Jærngittere for at afholde Misbrug og Urenlighed«. Allerede den 1781—85 skete Modernisering af Vinduerne havde skadet Bygningens Karakter, ligeledes Valmtagenes Forandring 1798—99, nu fjernedes ogsaa de morsomme Smaavinduer, medens Façaden fik lysegraa Kalkpuds med Kvaderstensefterligning forneden, men det var forøvrigt dog intet mod den

1883—85 paasatte Cementpuds, der baade er tung og død og gør Indtryk af overpudset Bindingsværk.

Udgifterne ved Koch's Ombygning og Restaurering androg c. 40,000 Rdr. Sedler, af hvilken Sum dog 14,561 Rdr. 16 β indkom ved Salget af det gamle Kobbetag *).

Endnu en Udvidelse skulde Biblioteket opnaa indenfor den gamle Bygnings Mure, idet den voksende Bogmasse fremtvang Afstaaelsen af Stuetagen. Mod en Godtgørelse af 30,000 Rdr. afstod Tøjhuset sine Lokaler der og skaffede sig Erstatning i øverste Etage af det, nu i det nye Bibliotek indgaaede »søndre Hus«, og Rummene indrettedes af Bygningsinspektør CHR. HANSEN 1861—62 til Bog-sale eller rettere Magasiner med Vægreoler, Tværeoler og en af Døraabninger gennembrudt Længdereol. Rummet laa jo lige med Jorden, uden Dræning under Bygningen, uden Isoleringsslag i Murene, og det blev da ogsaa et af Bibliotekets ømme Punkter, et Sted, hvor man stadig maatte kæmpe mod Fugtighed og Skimmel.

Pladsmanglen gjorde sig mere og mere gældende, Rummene overfyldtes med Reoler, og saavel Arbejdslokaler som Læsesal vare aldeles utilstrækkelige, deres Opvarmning med Kakkelovne i højeste Grad brandfarlig, medens Bogrummene slet ikke kunde opvarmes, hvilket var lige nødvendigt for Bøgernes og for Personalets Helbred. I 1868 fremkom der fra Bibliotekets Side Forslag om en Tilbygning ind over Proviantgaardens Grund, lodret paa Biblioteksbygningen, med Varmeapparat anbragt i nederste Etage, Arbejds- og Udlaanslokaler derover og i øverste Etage en rummelig Læsesal. Dette Forslag førte ikke til noget, og kunde vel heller ikke under den daværende Finanstilstand gennemføres, men Kravene og Pladsmangelen voksede, og da der 1879 nedsattes en Kommission for at overveje alle de i Kjøbenhavn fornødne Udvidelser og Nybygninger for Rigsdag, Centraladministration og videnskabelige Samlinger, blev ogsaa Opførelsen af en ny Biblioteksbygning et af Spørgsmaalene, en Bygning paa en hel anden Plads, noget der jo efter lange Fødselsveer nu er sket. At nedrive den gamle Bygning tænkte man ikke paa, men vel paa dens Indretning og Omdannelse til andet Brug. Allerede 1877 fremkom Tanken om at benytte den til Udvidelse af Arkiverne, det henstilledes ogsaa i førnævnte Kommissions Betænkning og toges atter op efter Slotsbranden.

Rigsarkivar A. D. JØRGENSEN skriver 1887 **) saaledes til Kultusministeriet:

»Naar det høje Ministerium udtaler sig for det ønskelige i at bevare Salen i det store kongelige Bibliotek i sin historiske Skikkelse, da maa jeg i fuldeste Maal samstemme heri: ingen nyere Architektur kan selvfølgelig give særlig et Arkiv det Relief, som en Bygning, der er historisk overleveret og i Aarhundreder

*) Værdien af 1 Rdr. Sedler var i de Aar mellem 80 og 89 β.

**) *Anm.* Det burde i Texten have været bemærket, at i 1887 var de allerede Betonkonstruktioners Teknik i sin Barndom, hvorfor man ej mente at kunne sikre den store Sal uden ved at borttage den overliggende Etage og det svære, høje Tag. Nutildags er det jo ved Anvendelsen af nævnte Konstruktioner let baade at lægge brandfri Etageadskillelser over og under Salen og at slaa en Hennebiquehvælving over øverste Etage med Jernhængesøjler til at bære Loftet over den store Sal. Skulde den øverste Etage nedbrydes, er det alene motiveret ved det, alt af A. D. Jørgensen berørte Hensyn til Slottet.

anvendt til samme eller lignende Brug . . . Anvendelsen af denne Sal maatte dog i saa Tilfælde staa i Forhold til dens oprindelige harmoniske Anordning og ejendommelige Skønhed; den maatte altsaa først og fremmest ikke overfyldes. Jeg vilde derfor forelaa at anvende den til Opstilling af Arkivets Egeskabe (over 100), af hvilke de ældste, som have været Model for alle de senere, antages at være fra den Tid, da Biblioteket byggedes; de ville kunne opstilles langs Væggen, saaledes som Bogskabene oprindelig her vare anbragte. . . . Dertil kunde da slutte sig en Udstilling i Montrer af Seglsamlingen og af Dokumenter af fremragende historisk Betydning eller som Prøve paa forskellige Tidens skriftlige Efterladenskaber, saaledes som det haves i andre lignende historiske Samlinger. Kun saaledes vilde Salen formentlig i Sandhed kunne siges at være bevaret paa en værdig Maade og fuldt at komme til sin Ret. For imidlertid med Tryghed at kunne samle saa store Skatte i denne Sal, vilde det være nødvendigt at bringe ogsaa andre Ofre paa Bekostning af den i denne Bygning nu tilstedeværende Plads. Galleriet i den store Sal vilde neppe kunne bruges til nogen Opstilling, hvad der heller neppe har været Meningen fra først af; man kunde muligvis bedække Væggen her med et Eksempel af Generalstabens Kort over hele Riget i ensartede Rammer, eller med en Samling af ældre danske Kort eller lignende. Etagen ovenover derimod, det oprindelige Kunstkammer, maatte uden Tvivl helt opgives og tillige med det høje og svære Bjælketag erstattes af et lavt Kobber- eller Jerntag. Kun saaledes vilde formentlig Hovedetagen kunne sikres mod Ildsvaade . . . Nedtagelsen af øverste Etage vilde tilmed være af ikke ringe Interesse af Hensyn til Slottet, da dette herved vilde vinde betydeligt i Anseelse mod Sydsiden. Bygningens Tagryg vil vistnok ialt kunne sænkes en 12—15 Alen . . .«

Nu, da Bygningen staar ubenyttet, og der strides om den og dens Pragtrum skulle bevares, om den helt skal omdannes ind- og udvendig eller endog delvis nedrives, er der al Anledning til at mindes den af vort Arkivvæsen som af vor Historieskrivning højt fortjente A. D. JØRGENSEN og den pietetsfulde Maade, hvorpaa han tænkte og kun kunde tænke sig Frederik III's Bibliotekssal taget i Rigsarkivets Tjeneste.

